

A Virgínia Maria Cuñat Ciscar pels seus estudis
sobre el convent de la Mare de Déu de l'Olivar

La nacionalització de les propietats del convent dels mínims de la Mare de Déu de l'Olivar d'Alaquàs (juliol-octubre de 1835)

Els mesos de juliol i d'agost de 1835 es promulgaren pel Govern liberal del comte de Toreno (1786-1843) una sèrie de disposicions legals que van permetre a l'Estat extingir els ordes religiosos i nacionalitzar els seus patrimonis. Amb la venda d'aquests béns, els mesos i anys següents, es va pretendre aconseguir capital per acabar amb la guerra carlina i, especialment, amb la greu situació financera del país que acumulava un gran deute públic.

Al llarg del temps, els convents i monestirs havien amortitzat un ric patrimoni de béns mobles i immobles, integrat per terres de labor, cases, censos, pintures, llibres i objectes diversos, que en aquell moment eren quasi desconeguts per a la hisenda pública que necessitava conèixer la quantitat i característiques d'aquestes propietats i de les seues rendes per tal de prendre possessió d'elles, primer; i traure-les a la venda immediatament. Segons les lleis que ara s'aprovaven, els diners que s'obtingueren de les vendes de les propietats dels regulars, serien aplicats a l'extinció del deute públic. No obstant, els objectes de valor artístic i cultural s'entregarien als instituts de les ciències i de les arts. I els objectes de culte, com calzes i vasos sagrats, o els ornaments que es registraren, s'entregarien a les parròquies dels pobles on estaven els convents i monestirs.

Per tal de conèixer i valorar el ric patrimoni dels ordes religiosos era prioritari descobrir i inventariar tots els béns que posseïen. Així, les normes pertinents per a portar a terme tal fi van ser cursades a totes les províncies espanyoles a mitjan mes d'agost de 1835. La confecció dels inventaris de les possessions era

el primer pas d'un llarg procés que devia acabar amb la venda de tots els béns dels convents i monestirs i l'exclaustració dels frares i monjos que els ocupaven¹.

Per complir la normativa, el 23 de setembre de 1835, el comissionat d'arbitris d'amortització, Narciso Rubio, i l'alcalde d'Alaquàs, Francisco Portalés, que a més exercia de representant del comptador d'arbitris, es presentaren a la porta del convent de la Mare de Déu de l'Olivar d'Alaquàs on van ser rebuts pel prelat d'aquella casa, el frare Jaime Pacheron². De seguida, els representants públics, complint les prescripcions, donaren a conèixer al pare mínim el Reial decret de 25 de juliol de 1835³, segons el qual quedaven suprimides a tota Espanya més de 900 cases de comunitats religioses per tal de destinar les seues propietats «...a la amortización de la deuda del Estado»⁴.

El Reial decret suspenia entre molts d'altres el convent de l'orde dels mínims d'Alaquàs, justificant com a raó de la suspensió «...el corto número de sus individuos [lo que no permitía] mantener la disciplina religiosa ni ser útiles a la Iglesia»⁵.

El comissionat d'arbitris d'amortització va llegir al corrector del convent el primer article del Reial decret:

«[...] Los monasterios y conventos de religiosos que no tengan 12 individuos profesos, de los cuales las dos terceras partes á lo menos sean de coro, quedan desde luego suprimidos; y lo mismo se verificará en lo sucesivo respecto de aquellos cuyo número venga á reducirse con el tiempo a menos del establecido».

Després, va procedir a llegir l'article seté del mateix Decret que justificava la seua presència al convent com a comissionat d'arbitris d'amortització:

¹ En aquest estudi ens limitarem a estudiar l'inventari de béns que l'administració va elaborar el mes de setembre i primers dies d'octubre de 1835. No entra dintre dels nostres objectius estudiar les accions posteriors a la realització dels inventaris: vendes, subhastes dels fruits, renovació dels arrendaments, subrogacions dels cobraments de les rendes, vigilància dels béns nacionalitzats, trasllat dels béns culturals a les acadèmies o universitats, etc. Volem manifestar el nostre agraïment al personal de l'Arxiu del Regne de València i de l'Hemeroteca Municipal de València pel seu ajut i amabilitat.

² El Reial decret que manava la nacionalització dels béns dels convents és del 25 de juliol i l'inventari de les propietats es va realitzar entre el 23 de setembre i el 3 d'octubre de 1835. És probable que, abans de la confecció de l'inventari, els frares tingueren temps de traure de l'interior del cenobi alguns béns.

³ *Gaceta de Madrid*, núm. 211, dimecres, 29 de juliol de 1835, Reial decret de 25 de juliol, p. 1-2.

⁴ *Ibidem*, p. 1.

⁵ *Ibidem*, p. 2.

«[...] Los bienes, rentas y efectos de cualquier classe que posean los monasterios y conventos que deban quedar suprimidos, se aplican desde luego á la extincion de la deuda pública ó pago de sus réditos; pero con sujeción a las cargas de justicia que tengan, así civiles como eclesiásticas. Se exceptúan con todo de esta aplicacion los archivos, bibliotecas, pinturas y demas enseres que puedan ser útiles á los institutos de ciencias y artes, así como también los monasterios y conventos, sus Iglesias, ornamentos y vasos sagrados, de los que me reservo disponer, oidos los ordinarios eclesiásticos y prelados generales de las órdenes en lo que sea necesario ó conveniente»⁶.

Una vegada llegida la normativa que justificava la supressió del convent i explicava els actes que anaven a produir-se a continuació, passaren a l'interior de l'edifici per procedir a inventariar les seues propietats. Durant deu dies el comissionat d'arbitris es va passejar pel cenobi per investigar i inventariar els béns que posseïen els mínims d'Alaquàs⁷. En tot moment el funcionari públic va seguir per a la confecció de l'inventari les disposicions del 12 d'agost de 1835⁸.

LES PROPIETATS DELS MENDICANTS D'ALAUÀS

El convent dels mínims d'Alaquàs havia estat fundat el 1537 per Jaume Garcia d'Aguilar mitjançant una concòrdia que signà amb el general dels mínims, Gaspar de Foix, i en la que com a patró i fundador, donava als frares una església:

«[...] junto al dicho lugar de Alaquàs que era de su Dominio, bajo la invocación de Santa María del Olivar, libremente con sus paramentos, calizes, una campana y los demas bienes muebles de dicha Iglesia segun el inventario que se hazia: que para comodidad de los religiosos... hazia dicho don Jaime un convento junto a dicha Iglesia, en que devia haver claustro, dormitorio con doze celdas, refectorio, cocina, capitulo, enfermeria, todo en lugar conveniente, y que daria un huerto contiguo a dicha clausura, de una caizada de tierra y mas si fuese menester con agua libre, y sin impedimento

⁶ *Ibidem*, p. 2.

⁷ Arxiu del Regne de València (= ARV), Clero, 3149, f. 75v a 80v. «[...] Inventario de todas las fincas rústicas y urbanas, censos y demás rentas pertenecientes al suprimido convento de Nuestra Señora del Olivar mínimos de Alaquàs con expresion de si se hallan arrendadas, a quién, en qué precio y por cuánto, responsables de los censos, dónde radican, pensión anual y estado de su pago; el cual se practica por Don Narciso Rubio comisionado al efecto por el principal de Amortización de esta provincia Don José Belda y Asensio, con intervención de Don Francisco Portales Alcalde en representación del Sr. Contador de dicho establecimiento, y asistencia del P.D. Jayme Pacheron Prelado de la misma casa religiosa: todo con arreglo a lo prevenido por la dirección general de Rentas y Arbitrios de dicho ramo en su Instrucción de 12 de agosto de 1835».

⁸ «Disposiciones para la mayor claridad en la ejecución y exacto cumplimiento del Real decreto de 25 de julio de 1835» (*Boletín Oficial de la Provincia de Zaragoza*, 25 d'agost de 1835, p. 2-3).

alguno... y que para sustento y vestido, y otras necesidades de los frayles, daria 79 libras 3 sueldos 4 dineros moneda de Valencia perpetuamente, en dos censos que cobraba, uno de la diputacion de 62 libras 10 sueldos y el otro de Alaquàs de 16 libras 13 sueldos 4 dineros que dicho don Jayme y sus herederos daran al mismo fin 200 cántaros de vino, ocho caizes de trigo, doze arrobas de Arroz, treinta de azeite al tiempo de la cosecha, o pasados treinta dias de la colecta. Que el fundador hubiese de gozar, y en vida y en muerte de todos los bienes espirituales que en dicho Convento, y en toda la orden diese Chistro Señor Nuestro: que a lo menos huviese de haver en dicho Convento ocho religiosos, a lo menos seis coristas, y de estos cinco sacerdotes, los demas a determinación de los supervisores, los quales hubiesen de hazer todos los ministerios eclesiasticos que expresa, de orar canonicas, predicar los domingos y fiestas de quaresma y que en caso de acudir los Religiosos a necesidades, a lo menos quedasen uno o dos en el Convento, y que si hubiese menos de los ocho, y dentro de treinta o a lo mas cinquenta dias no se reintegrasen pague prorrata a proporcion de los que hubieren: Que dijeren todos los dias Misa Conventual, por la salud espiritual y corporal del fundador y los suios. Que todos los domingos celebrasen los Religiosos Misa en la Capilla de Santa Maria Magdalena de la misma Iglesia para satisfacer a cierto beneficio fundado en dicha Capilla por cierto dueño del Lugar de Alaquàs bajo la misma invocacion: Que los religiosos no pudiesen dar lugar de sepultura en el lugar que estava entre el Altar Maior i las gradas o rejas. Que no pudiesen enajenar ni prestar los ornamentos de la Iglesia o del Altar Maior los cuales dejava por imventario el dicho fundador. Que siendo necesario amortizar el huerto, Convento y Yglesia y los Frutos y reditos señalados por el fundador los frailes estuviesen obligados a sus expensas a obtener la facultad del emperador Rey de España»⁹.

A partir de la seua fundació, i durant els segles següents, el convent acumulà noves propietats per compres, inversions en censals i donacions diverses que li van fer veïns del lloc¹⁰; també per raó dels beneficis que es van fundar¹¹,

⁹ JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs y Aldaya a mediados del siglo XVIII», *Publicaciones del Instituto de Bachillerato de Alacuás*, núm. 2, 1982, p. 8-9.

¹⁰ ARV, notari Gaspar Gil, Ms. 3089, testament de Pere Garcia, obrer de vila: «...entre altres béns deixa al convent una casa al carrer Major, un moreral que son quatre fanecades en la partida de la cequia de les eres..., una caficada de terra en la partida del Ters...».

¹¹ ARV, notari Gaspar Gil, Ms. 3089, 18 de març de 1543: «...Hieronym de Aguilar, cavaller... s'obliga a donar als dits frares, convent e monestir de la Verge del Olivar... perpetuament cascun any deu lliures... Es pactat que los dits frares s'obliguen... a celebrar lo divendres de cascuna semana una missa baxa e lo primer dimecres de cascun mes una missa cantada de réquiem e que los dimarts haïen de dir un nocturn de morts çoes tres salms y tres liçons ab respons de morts per anima del dit don Hieronym e de tots els seus difunts».

privilegis que es van rebre¹² o inversions econòmiques que van celebrar amb diferents persones i institucions¹³.

Des de la fundació del convent, les successives visites d'amortització dels funcionaris reials vigilaran l'adquisició de noves propietats per part de la comunitat religiosa i comprovaran si tenien dret per poder-les adquirir. Així, en la visita de 1739 es fan constar 52 censos carregats a favor del convent des de 1556 fins a l'any 1738. La major part dels censos eren de capital encara que dos s'havien carregat sobre terres i un sobre una casa. Del conjunt, 41 havien estat carregats sobre la propietat, 4 eren censos vitalicis, 4 es devien a donacions, 2 havien estat adquirits per concòrdia i 1 era producte d'una consignació. La major part de les persones que responien als censos eren d'Alaquàs, Aldaia, Torrent i Manises¹⁴.

Uns anys després, el 1753, Eugenio Muñoz, ministre de l'Audiència, a requeriment de l'administració central, va estudiar la situació de les parròquies i convents de l'arquebisbat de València donant a conèixer els seus privilegis i l'estat de les seues rendes¹⁵. Segons la seua informació, al convent vivien 19 religiosos que posseïen¹⁶ «bienes raizes en cantidad de 4212 libras, 19 sueldos, 4 dineros y pueden adquirir aun vienes de realengo en suma de 2640 libras, 18 sueldos y un dinero francos de los reales derechos de Amortización y sello»¹⁷.

L'any 1789 es va fer una nova visita d'amortització¹⁸ en la qual es va fer constar que el convent havia continuat acumulant propietats al llarg de la segona meitat del segle XVIII. Tanmateix, així com el 1739 la major part de les adquisicions anteriors a aquesta data havien estat en forma de censos, a partir de la meitat del segle les propietats «...se refieren a tierras (30 propiedades) y a casas (2 propiedades) adquiridas como consecuencia de donaciones al convento o a sus frailes o mediante la compra de la propiedad efectuada por el convento a los

¹² «Tiene la comunidad Bula del Papa Reynante, privilegiando el Altar de San Francisco de Paula perpetuamente, y otros que empezó a efectuarse en los días de Carnestolendas de este años 1753 para jubileo de las quarenta horas, y otra para la cofradía de la Soledad la qual es antigua» (Real Academia de la Historia (= RAH). Ms. C-20, Descripción de las pueblos, yglesias y parrochias pertenecientes al Arzobispado de Valencia fuera de su capital, f. 193v).

¹³ CUÑAT CISCAR, V.: La visita de amortización de 1739 al convento de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v.IX, Alaquàs, 1990, p. 31-44.

¹⁴ CUÑAT CISCAR, V.: *Ibidem*, p. 32-33.

¹⁵ Real Academia de la Historia. Ms. C-20, f. 187-193v.

¹⁶ JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs y Aldaya a mediados del siglo XVIII», *Publicaciones del Instituto de Bachillerato de Alaquàs*, Alaquàs, 1982, p. 12., «...según la visita de D. Joseph Moreno Hurtado en sentencia pronunciada en 12 de febrero de 1740...».

¹⁷ *Ibidem*, p. 12-13.

¹⁸ CUÑAT CISCAR V.: «La visita de amorització de 1789 al convento de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. X, Alaquàs, 1991, p. 33-50.

propietarios y enfiteutas (30 compras)»¹⁹. Aquell any, segons es desprèn de la sentència pronunciada per l'òïdor de la Reial Audiència, el convent tenia béns «...en cantidad de 4841 libras, 7 sueldos y 5 dineros... quedando al convento facultad para adquirir bienes de realengo, francos de derechos de amortización y sello la cantidad de 85 libras, 17 sueldos y 5 dineros»²⁰.

No obstant, la vida del convent de l'Olivar, com la major part d'institucions semblants al llarg del país, es va veure alterada a partir de la Guerra de la Independència (1808-1814), especialment a partir del 12 de gener de 1812 quan els francesos ocuparen el territori valencià. Aleshores, s'inicià un període de secularitzacions que portà com a conseqüència la desamortització i l'extinció dels ordes religiosos d'homes. Les lleis dictades per José I implicaren la nacionalització de les propietats dels convents i monestirs i l'exclaustració dels frares i monjos que vivien en ells. El convent d'Alaquàs va ser tancat durant més de dos anys, els béns expropiats i els seus membres dispersats²¹.

El 10 de juliol de 1814 es tornà a reunir la comunitat de mínims d'Alaquàs «...después de los franceses»²². No obstant, el nombre de mendicants havia disminuït significativament. Dels 22 religiosos que figuraven en el cens manat confeccionar pel comte d'Aranda (1768) es passà a 19 al cens de Floridablanca (1787)²³ i a 10 en el moment del retrobament després de la guerra contra els francesos (1814)²⁴. Les propietats van ser tornades al convent encara que sembla que es perderen documents del seu arxiu a conseqüència de l'exclaustració dels frares²⁵.

Set anys més tard, el mes de juny de 1821, la comunitat de mínims d'Alaquàs és exclaustrada de nou i el convent suprimit pel Decret de les Corts de primer d'octubre de 1820; en aquesta situació, els seus béns havien estat aplicats al tresor públic. Els frares no es tornaran a reunir a Alaquàs fins al 9 de juliol de 1823²⁶. En aquells moments el nombre de conventuals havia davallat a 6

¹⁹ *Ibidem*, p. 34.

²⁰ *Ibidem*, p. 50.

²¹ ESTEVE FORRIOL J.: «El convento de los mínimos de Alaquàs en los últimos años de su historia». *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. I, Alaquàs, 1981, p. 45-70. PÉREZ MARTÍNEZ, T.: «La vida cotidiana en el convento de la Virgen del Olivar de Alaquàs en el primer tercio del siglo XIX», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. III, Alaquàs, 1983, p. 41-74.

²² ESTEVE FORRIOL, J.: *Ibidem*, p. 50.

²³ JUAN REDAL, E., CABALLER SENABRE, M.J.: «Evolución de la población del señorío de Alaquàs durante el último tercio del siglo XVIII», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. I, Alaquàs, 1981, p. 35-36.

²⁴ PÉREZ MARTÍNEZ, T.: *Ibidem*, p. 44.

²⁵ ESTEVE FORRIOL, J.: *Ibidem*, p. 51.

²⁶ ARV. Clero, Llibre 3891, *Libro de gasto de este convento de Nuestra Señora del Olivar de la Villa de Alaquàs. Orden de Mínimos de San Francisco de Paula*, f. 49-247 (PÉREZ MARTÍNEZ, *Ibidem*, p.41).

religiosos encara que els béns que havien estat expropiats dos anys abans van ser tornats a la comunitat que encara gaudiria d'ells fins al mes d'agost de 1835.

Així, des de 1537, el convent de mínims d'Alaquàs, gràcies a la seua personalitat jurídica, havia entrat en possessió de diferents propietats que no podien vendre's ni alienar-se perquè no eren béns privats. A més, sempre que es complira la normativa dictada pels monarques per tal d'amortitzar els béns que anaven adquirint-se, les rendes d'aquestes propietats eren percebudes exclusivament per la institució eclesiàstica propietària i aplicades al manteniment dels seus membres i a les activitats que portaven endavant.

LES MESURES LEGISLATIVES PER TANCAR ELS CONVENTS I PRENDRE POSSESSIÓ DE LES SEUES PROPIETATS. LES REVOLTES POPULARS DE 1835

Les exigències financeres dels governs liberals a partir de 1834; la seua voluntat d'acabar amb el gran deute públic acumulat; i la intenció de concloure amb la guerra carlina, reforçaren la voluntat regalista dels successius governs d'aquests anys que promulgaren una sèrie de mesures legislatives per tal de nacionalitzar les propietats del clero regular i d'altres institucions eclesiàstiques. A més, les actituds anticlericals que portaren a la matança de frares a Madrid l'any 1834, convertiren en necessàries, segons els governs liberals, les reformes de les estructures religioses. Així, el 25 de juliol de 1835, Manuel Garcia-Herreros, ministre de justícia del gabinet presidit pel comte de Toreno, feia constar que:

«[...] La necesidad de saludables y prudentes reformas en el clero secular y regular ha sido reconocida hace largo tiempo por el Reino junto en Cortes, que no dejó de clamar constantemente para que se pusiese un coto á los extravíos de un celo indiscreto y piedad mal entendida, que tantos perjuicios y males ocasionaron al Estado; y también por el suprimido Consejo y Cámara de Castilla, que frecuentemente elevaron su voz respetuosa hasta el trono, proponiendo los remedios que estimaron convenientes para atajar las demasías del estado eclesiástico secular y regular, ocasionadas por el demasiado número de clérigos y conventos con relajación de la disciplina regular...»²⁷.

Els mesos de juliol i agost de 1835 es produïren una gran quantitat de revoltes populars en molts pobles i ciutats del país. A conseqüència d'aquests aldarulls es formaren Juntas locals que negaren obediència al Govern obligant a la

²⁷ *Gaceta de Madrid*, núm. 211, Reial decret de 25 de juliol de 1835 (29 de juliol de 1835), p. 1.

Corona a accelerar un procés de canvi polític més liberal. Les decisions que es prengueren aquell estiu contra els convents i monestirs, suprimint tots aquells que no tingueren un mínim de 12 professors, sembla que va ser una mesura decidida per tal de fer callar aquells aldarulls. Efectivament, abans de la publicació del Decret de 25 de juliol de 1835, molts convents havien estat ocupats violentament i els frares obligats a deixar-los. En canvi, el convent d'Alaquàs no va ser violentat aquells mesos de juliol i agost com ho demostren els registres comptables diaris que es continuaren portant amb tota normalitat fins a la darrera setmana del mes d'agost d'aquell any²⁸.

La desarticulació de les estructures religioses de l'Antic Règim durant el govern del comte de Toreno (7 de juny a 14 de setembre de 1835) avançaren amb gran rapidesa. El 23 de juny es prohibiren els ensenyaments públics de Filosofia i també les Facultats Majors en les cases religioses, «quedando limitadas [las enseñanzas] a las de primeras letras y humanidades en los colegios de los escolapios»²⁹. A més, es manava també que als col·legis dirigits per regulars «...cesarán estos en su dirección y administración... por ser propio de sus Instituciones el apego a las tradiciones antiguas que fundaron su gloria, y la tibieza, si no aversión, a innovaciones cuya urgencia se les ocultava en su retiro del mundo, y cuya utilidad general podía ir desacorde con algunos casos con la suya privada»³⁰.

L'Església es resistia a perdre les seues prerrogatives. És significatiu que després d'haver estat suprimit el tribunal de la Inquisició³¹ alguns prelats eclesiàstics, en lloc d'ajustar-se en allò referent al coneixement de les causes de fe als sagrats canons i al dret comú³², havien establert a les seues diòcesis «...juntas llamadas de fe que eran otros tantos tribunales inquisitoriales, encargados de conocer sobre los delitos que antes conocía la estinguida inquisición de castigarlo con penas espirituales y aun corporales, y de guardar en su ministerio el mas inviolable sigilo». Per aquesta raó, les juntes de fe i tribunals especials que s'havien començat a establir en algunes diòcesis es prohibiren immediatament. També es va obligar als prelats diocesans i als seus vicaris que en totes les causes de fe s'ajustaren als sagrats canons i al dret comú i que... «en aquellas [causas]

²⁸ ARV. Clero. Llibres 3874 i 3891. *Libro del gasto de este convento de N.S. del Olivar de la Villa de Alaquas orden de Minimos de San Francisco de Paula i Libro de Recibo de este convento de Nuestra Señora del Olivar que empezó en los años 1814 en 1815 en que fue corrector el R.P. Fr. Gaspar Cervera y Principal NMRP Fr. Francisco Aparisi, Lector jubilado.*

²⁹ Reial ordre de 23 de juny de 1835 publicada al diari *El Turia* l'1 de juliol de 1835, p. 2.

³⁰ Hemeroteca Municipal de València (=HMV), *El Turia*, 1 de juliol de 1835, p. 2.

³¹ Reial decret de 9 de març de 1835.

³² *Ibidem* (HMV, *El Turia*, 11 de juliol de 1835, p.1-2).

cuya publicidad pueda resultar escándalo u ofensa a las buenas costumbres, se observe una prudente cautela para que no se divulguen, verificándose siempre su vista a puerta cerrada, con asistencia del acusado y su defensor, para quienes en ningún caso habrá cosa alguna secreta ni reservada, como en las de igual clase se practican en los tribunales civiles»³³.

Uns dies més tard, el 4 de juliol, amb el recolçament de les Junes locals, se suprimirà «perpetuamente en todo el territorio la Compañía de Jesús»³⁴. L'article tercer del Reial decret manava «ocupar sus temporalidades que comprenden los bienes y efectos, así muebles y semovientes, como raíces, y rentas civiles o eclesiásticas...», mentre que l'article cinquè del Decret citat prescrivía que «los bienes, rentas y efectos de cualquier clase que actualmente poseen los Regulares de la Compañía, se aplicarán a la extinción de la deuda o pago de sus réditos». No obstant, s'exceptuaren «...las pinturas, bibliotecas y enseres que puedan ser útiles a los institutos de ciencias y artes»³⁵. Al mateix butlletí es publicaven les instruccions per a la formació d'inventaris, presa de possessió i administració dels béns i les rendes de la Companyia de Jesús acabada de suprimir³⁶.

Aquests primers decrets destinats a disminuir el poder eclesiàstic, i que es complementaran amb el Reial decret del 25 de juliol, no van ser suficients per a calmar la desil·lusió del país que exigia canvis de profunditat. A més, la inseguretat que proporcionava la guerra civil carlina, la greu situació dels grups socials més humils, les males collites dels darrers anys, les malalties contagioses com el còlera, etc., propiciaren que els aldarulls es dirigiren contra els convents i monestirs, posats en el punt de mira d'aquelles reformes que es consideraven necessàries i que es pensava que podien fer-se amb rapidesa. Els diaris d'aquells dies relataven amb molt de detall la violència exercida contra els convents. Així, *El Turia* informava que els dies 5 i 6 de juliol s'amotinà la ciutat

³³ Reial ordre de l'1 de juliol de 1835 (HNV, *El Turia*, 11 de juliol de 1835, p. 1-2).

³⁴ Reial decret de 4 de juliol de 1835 (HNV, *El Turia*, 11 de juliol de 1835, p. 1).

³⁵ *Boletín Oficial de la Provincia de Zaragoza*, 8 d'agost de 1835, p.1-2.

³⁶ *Instrucción Provisional para la formación de inventarios, toma de posesión y administración de los bienes y rentas de la Orden conocida con el nombre de Compañía de Jesús, suprimida por Real decreto de 4 de Julio de 1835*. Artículo 1. En cumplimiento del citado Real decreto los intendentes dispondrán se entreguen desde luego por el Superior de la extinguida Compañía en esta Corte o persona su subdelegada, y por los respectivos de cada casa en las provincias, a los Comisionados y Contadores de Arbitrios de Amortización, o sujetos por ellos designados si no les fuese posible concurrir, todos los bienes muebles e inmuebles de la mencionada Compañía de Jesús existencias de dinero, créditos, frutos y cualesquiera otros efectos...» (*Boletín Oficial de la Provincia de Zaragoza*, 8 d'agost de 1835, p.1-2). La supressió dels jesuïtes i els decrets i ordres que es redactaren per justificar la seua extinció són els antecedents del Reial decret del 25 de juliol i de les instruccions per a prendre possessió dels béns dels monestirs i convents del 12 d'agost de 1835.

de Saragossa quan la milícia urbana estava a punt d'eixir de la ciutat per a lluitar contra els carlins:

«[...] en la tarde del 5 se desarrolló completamente la anarquía, y no se oía ya otra cosa que tiros, y una no interrumpida griteria: entre continuos mueras se percibía alguna vez Viva la libertad y Viva la Constitución. Por la noche fueron a varios conventos, quemaron las puertas, robaron lo que quisieron, y a los religiosos que no pudieron escapar los mataron cruelmente. Toda la noche duraron estas escenas, y el lunes por la mañana se vió arder aun el convento de San Lázaro... El Domingo por la mañana... la jarana començo por atacar el convento de Santo Domingo... Por la noche algunos tunantes del pueblo se entregaron al robo. Saquearon el convento de San Agustín, el de los Descalzos, el del Pilar, el de San Lázaro y el de la Trinidad. Varios religiosos perecieron, y los de los otros conventos tuvieron que fugarse...»³⁷.

La milícia urbana de la ciutat contrarestarà aquests actes a partir del 7 de juliol fent presoners i recollint dels «...saqueadores muchas prendas, como cálices, copones, albas, relojes, etc., dando garrote a 2 y fusilando a 5...»³⁸.

Per tot arreu del país, les milícies urbanes es fan càrrec de mantindre l'ordre en les ciutats. Algunes, com la de Saragossa, per tal de «sotener la tranquilidad» sol·licitaran a la Reina Gobernadora «[entre otras medidas] la extinción de todos los conventos de Zaragoza por convenir así en general y en particular a los mismos»³⁹.

³⁷ HMV, *El Turia*, 14 de juliol de 1835, p. 1-2.

³⁸ *Ibidem*, 14 de juliol de 1835, p. 2. No obstant, uns dies més tard, el 27 de juliol, el diari publicava una carta des de Saragossa on s'intentaven aclarir els successos dels dies 5 i 6: «...no han sido arrasados los conventos que se citan: los de San Francisco y Agonizantes nada sufrieron; el de San Agustín solamente fue incendiado en la puerta y parte superior que le corresponde; los que estuvieron espuestos a padecer mas fueron Santo Domingo y San Lázaro, cuyos fuegos cortó la compañía de bomberos de la Milicia urbana, con acierto y prontitud... salvando en San Lázaro 14 religiosos que hubieran sido indudablemente víctimas de las llamas sin la feliz casualidad de haber cortado el edificio por una estancia oculta en que estaban refugiados...» (HMV, *El Turia*, 27 de juliol de 1835, p. 2).

³⁹ «...Hoy se han reunido en la Universidad los oficiales de los tres batallones de la Milicia urbana de infantería y caballería (como ciudadanos), y, después de una larga discusión para sostener a toda costa la tranquilidad, han convenido hacer esta noche una esposición a S.M. con cinco proposiciones indispensables si se han de comprometer a sostener el orden. 1ª la extinción de todos los conventos de Zaragoza por convenir así en general y en particular a los mismos. 2ª Que la comisión de imprenta active sus trabajos para esta ley. 3ª Lo mismo con respecto a la comisión eclesiástica. 4ª La separación de todos los empleados en general que no marchen con arreglo a las circunstancias actuales. Y 5ª la necesidad que han de concluir con las facciones de la tierra baja, para lo cual en caso de salir los urbanos, los oficiales no quieren más sueldo que el asignado a los meros urbanos, y lo demás hasta la paga que les corresponda por sus grados, se repartirá entre los mismos que salgan y se hallen con menos medios. Si el gobierno aprueba esta proposición, se comprometen a conservar la tranquilidad a costa de sus vidas» (HMV, *El Turia*, 19 de juliol de 1835, p. 1-2).

A partir del 6 de juliol, i fins a finals del mes d'agost, es produïren per tota Espanya revoltes populars que actuaren amb gran violència contra monestirs i convents. A Barcelona, després dels desordres del 5 i 6 d'agost, el capità general va resoldre tancar les portes de totes les esglésies dels convents⁴⁰. En molts pobles de Catalunya foren els mateixos frares els que abandonaren els edificis conventuals davant del perill que representava la seua presència en ells⁴¹. La Junta d'autoritats de Barcelona exposava a la Reina Governadora la necessitat de fer reformes «así civiles como eclesiásticas»⁴². A Madrid es donava ordre a la milícia urbana perquè «...en caso de alarma se situen en los conventos que les ha sido designado»⁴³. En Badajoz s'havia reunit el poble sol·licitant a les autoritats «...la extinción de hecho de las comunidades religiosas...» encara que els informadors afegien «...parece que los frailes salieron de sus conventos y dejaron sus hábitos, con lo cual fueron respetadas sus personas»⁴⁴. A Alcañiz «... el día 6 principió a arder el convento de Capuchinos... estando los religiosos en la huerta...»⁴⁵. A Girona es tancaren tots els convents⁴⁶. A la ciutat de València, el 16 d'agost, la milícia urbana de la ciutat feia una exposició al comte d'Almodòvar, que entre altres peticions, li exigia «...que queden suprimidos los conventos de todas las órdenes religiosas»⁴⁷. L'11 d'agost el diari *El Català* suggeria el destí que es podria donar a vint-i-cinc convents de la ciutat de Barcelona si l'Estat prenia possessió d'ells. Les propostes eren variades: des de convertir alguns edificis conventuals en places públiques on es podrien celebrar mercats, fins a la de transformar altres construccions en facultats, col·legis, biblioteques, oficines d'hisenda, teatres, arxius d'escriptures públiques, o cases per viure la gent⁴⁸. El 16 d'agost es declarava Madrid en «estado de sitio» i els diaris dels dies següents contaven l'obligació de les autoritats de mantenir «el órden público..., castigar a los perturbadores, avisar a los incautos e invocar la sensatez ilustrada del pueblo madrileño a favor de la tranquilidad pública»⁴⁹.

⁴⁰ HMV, *El Turia*, 13 d'agost de 1835, p. 2: «...sabemos que el Escmo Sr, Capitán-general, en conformidad a lo reclamado por los representantes de la benemérita Milicia urbana de esta ciudad, ha resuelto cerrar absolutamente las iglesias de los conventos de la misma. La puerta que conduce al patio del de la Merced, queda abierta con el solo objeto de que los vecinos puedan seguir usando del agua de su cisterna».

⁴¹ HMV, *El Turia*, 13 d'agost de 1835, p. 3.

⁴² HMV, *El Turia*, 13 d'agost de 1835, p. 3.

⁴³ HMV, *El Turia*, 16 d'agost de 1835, p. 1.

⁴⁴ HMV, *El Turia*, 17 d'agost de 1835, p. 2.

⁴⁵ HMV, *El Turia*, 18 d'agost de 1835, p. 2.

⁴⁶ HMV, *El Turia*, 19 d'agost de 1835, p. 2.

⁴⁷ HMV, *El Turia*, 17 d'agost de 1835, p. 1.

⁴⁸ HMV, *El Turia*, 20 d'agost de 1835, p. 2-3.

⁴⁹ HMV, *El Turia*, 24 d'agost de 1835, p. 3. L'estat d'excepció a la ciutat de Madrid es mantindrà fins al 16 de setembre de 1835.

Davant de les circumstàncies revolucionàries, la guerra carlina, els greus problemes derivats de la insatisfacció política dels liberals més progressistes o les posicions clarament anticlericals contra els regulars per part d'amplis grups socials, el Govern, comptant amb l'aplaudiment de les Juntetes constituïdes en les províncies i ciutats, publicà el Reial decret del 25 de juliol pel qual se suprimiren tots els convents i monestirs que no arribaren a tindre 12 professors, ordre que significava el tancament d'unes 900 institucions⁵⁰. Els dies 5 i 6 d'agost el diari *El Turia* publicava a València aquest Reial decret en uns moments de gran inseguretat, just quan les faccions carlines de Quilez i Serrador «...han abandonado los montes y han tenido la osadía de llegar hasta Villarreal, aprovechando la distancia a que se hallaban nuestras columnas...»⁵¹.

La proximitat dels carlins provocà una gran revolta popular a la ciutat de València que implicà l'intent d'assalt a les presons. Aquells dies, els valencians, als crits de Visca la llibertat cremaren les portes de les Torres de Quart buscant als presos carlins que estaven tancats a les seues cel·les. El dia 8 foren afusellades set persones entre les quals es trobava el frare mínim Felipe López que, encara que no vivia al convent de mínims d'Alaquàs, celebrava missa a la parròquia del poble⁵²; i també l'eclesiàstic d'idees absolutistes Blas Ostolaza⁵³. A més, a conseqüència de «las embravecidas y enconadas pasiones...» i la pressió dels revoltats⁵⁴, «con gran peligro para la milícia urbana que los protegió», foren traslladats 96 presos carlins al Grau de València i embarcats cap a Ceuta⁵⁵. Aprofitant la revolta, alguns agitadors assaltaren el convent dels caputxins de València. De nou, tots els esvalotadors demanaven la supressió de tots els convents⁵⁶ esgrimint el compliment del Decret de 25 de juliol, publicat a València el mateix dia de produir-se la revolta⁵⁷. Aquella normativa ordenava la supressió

⁵⁰ *Gaceta de Madrid*, 29 de juliol de 1835. El diari *El Turia* publicà el Reial decret els dies 4 i 5 d'agost de 1835.

⁵¹ HMV, *El Turia*, 5 d'agost de 1835 (adició a *El Turia* núm. 260 en el que es confereix l'encàrrec de comandant general al comte d'Almodòvar).

⁵² Felipe López Català, religiós mínim, havia estat membre de la Junta de fe que va condemnar a Cayetano Ripoll, mestre de Russafa. Els seus violents sermons li van guanyar l'odi dels liberals (CARIDAD SALVADOR, A.: «Los carlistas en Valencia. La reacción en una ciudad liberal (1833-1840)», *Brocar*, 36, 2012, p. 169-170). V. BOIX ens informa sobre aquest fet: «...se procedió a sacar de sus encierros a los en ellos detenidos contando en este número el célebre padre Felipe López, religioso mínimo, cuyos violentos sermones, hijos de una imaginación demasiado ardiente... habían concitado el odio popular...» (*Historia de la ciudad de Valencia*, v. 3, p. 294-295).

⁵³ Blas Ostolaza (1775-1835), confesor del rei Ferràn VII i diputat a les Corts de Càdis. El motí popular dels dies 5 i 6 d'agost a València va exigir la seua mort.

⁵⁴ Per conèixer els desordres dels dies 5 i 6 de juliol a València: BOIX, V.: *Història de la ciudad de Valencia*, v. 3, p. 294 i ss.

⁵⁵ HMV, *El Turia*, 8 d'agost de 1835, p.1., i *El Turia*, 9 d'agost de 1835.

⁵⁶ BRINES BLASCO, J.: «La revolució d'agost del 1835», *Primer Congrés d'Història del País Valencià*, Universitat de València, 1974, v. IV, p.352.

⁵⁷ HMV, *El Turia*, 4 i 5 d'agost de 1835.

de monestirs i convents per l'excessiu «...número de individuos de los unos y la cortedad del de los otros, la relajación que era consiguiente de la disciplina regular y los males que de aquí se seguían á la religion y al Estado»⁵⁸.

El diari *El Turia*, justificava el Reial decret presentant als lectors un resum de les comunitats religioses que a Espanya en aquell moment tenien menys de 12 individus comparant els seus membres entre 1808, 1820 i 1835:

«[...] Veintisiete órdenes religiosas. Ciento tres provincias o congregaciones. Mil novecientas cuarenta casas o conventos. Novecientos uno de estos sin 12 religiosos. Diez y seis mil setecientos ochenta y cinco sacerdotes. Dos mil trece ordenados in sacris. Cinco mil seiscientos cuarenta y un coristas. Cinco mil setecientos sesenta y tres legos. Setecientos cuatro novicios. Total en 1835 treinta mil novecientos seis. Había en 1808 cuarenta y seis mil quinientos sesenta y ocho. En 1820 treinta y tres mil quinientos cuarenta y seis»⁵⁹.

Les opinions que les persones d'ideologia liberal tenien sobre els components de les organitzacions religioses es donaven a conèixer des dels articles dels diaris. Es justificava, per exemple, el decret a favor de la supressió de la Companyia de Jesús i s'aprofitava per a atacar a qualsevol integrant d'un orde religiós:

«¡Ya salió el decreto jesuiticida!...La pensión de 5 reales a los ordenados in sacris nos parece razonable, así como la de 3 reales a los legos que tengan hechos los votos. Los novicios y demás hermanos que están en disposición de tomar estado y oficio, quedan con el derecho que tienen todos los españoles de ganarse la vida honradamente, y con la obligación de todo cristiano de comer con el sudor de su rostro. Ya es tiempo de que se acaben las gangas de abrazar una vida descansada, cómoda y aun regalada, a costa de privilegios perjudiciales a la Sociedad, y señoreando lo mejor del territorio, con menoscabo de la agricultura y de las artes»⁶⁰.

A conseqüència, doncs, de la revolta popular i de la por que provocaven els aldarulls, la majoria de frares dels convents de València i de moltes altres ciutats

⁵⁸ *Ibidem*, p. 1.

⁵⁹ *Resumen de las órdenes religiosas que hay en España; total de individuos de que se componen en el día; los que tenían en las dos épocas de 1808 y 1820, y conventos cuyo número de religiosos no llega a 12* (*El Turia*, 5 d'agost de 1835, p.4).

⁶⁰ Article publicat per *El Eco del comercio* de Madrid i reproduït pel diari *El Turia* de València, el 15 de juliol de 1835, p. 3.

del país, temorosos de ser assaltats per grups incontrolats, començaren a deixar els edificis comunitaris des del mes de juliol de 1835. El Decret del dia 25 donà la cobertura legal al tancament dels convents; els actes revolucionaris dels mesos de juliol i agost obligaren els frares a anar-se'n.

Els convents de la ciutat de València interromperen definitivament les seues activitats els dies 6 i 7 d'agost per ordre del governador civil⁶¹ quedant els edificis abandonats. Uns dies més tard, el 22 d'agost, el capità general de València comunicava a la intendència, bisbat i govern civil la supressió de tots els convents compresos en la seua capitania, que abastaven, a més de València, les províncies de Castelló i Alacant.

«[...] Atendiendo a lo extraordinario de las circunstancias, y a la necesidad de asegurar el sosiego público: teniendo al mismo tiempo presente el mejor servicio a la Nacion y de la Reina, y en lo que en un estenso dictamen me ha espuesto la Junta auxiliar consultiva; he resuelto después de un maduro examen y en uso de las facultades de que me hallo revestido, que se proceda desde luego a la supresión de todos los monasterios y conventos de las diferentes órdenes religiosas existentes en las provincias del Distrito de esta capitanía general⁶². En su consecuencia acabo de dirigir a los RR. Obispos y gobernadores de las mitras, intendentes y gobernadores civiles de las referidas provincias, las prevenciones oportunas a fin de que sin pérdida de instante se lleve a pleno cumplimiento la resolución anterior... La incautación de los edificios y bienes de los conventos suprimidos por cuenta del Estado, y el que se provea el pasto espiritual de los fieles y servicio de culto divino, son objetos que he tenido muy presentes al dictar las prevenciones que me refiero... Valencia, 25 de agosto de 1835⁶³».

Uns dies abans, i per tal de no deixar desemparats als frares que abandonaven els convents es va disposar que aquests ajudaren a les parròquies dels pobles

⁶¹ BELLO, J.: *Frailles, intendentes y políticos*, Taurus, 1997, p. 115. Desitgem expressar el nostre reconeixement a Josefina Bello per les idees que, després de la lectura del seu llibre, hem fet servir en aquest estudi.

⁶² Archivo Histórico Nacional (=AHN), Hacienda, leg. 1996 (BELLO, J., *Ibidem*, p. 116).

⁶³ L'ordre de supressió dels convents presentada pel capità general havia estat enviada a Madrid uns dies abans. Una vegada aprovada i, probablement, amb alguna correcció, es va donar com a definitiva el 25 d'agost. Un dia més tard, el 26, es va comunicar al poble a través de tots els diaris de la ciutat. El text complert de l'ordre es troba al diari *El Turia* de 26 d'agost de 1835, p.1.

veïns⁶⁴ encara que no podrien cobrir-se amb els hàbits propis del seu orde. Tots, fins i tot els escolapis, als que no afectaven les ordres de supressió, havien de vestir la indumentària eclesiàstica secular. Contravindre aquella disposició portava a algunes persones a escriure cartes de queixa a la direcció del diari⁶⁵ i, fins i tot, obligava el capità general a consultar a la Junta Auxiliar Consultiva sobre quina mesura prendre sobre aquest tema⁶⁶.

Finalment, nou dies més tard de l'ordre de supressió de tots els convents de les províncies de València, Castelló i Alacant, amb l'objectiu de continuar donant satisfacció als grups més progressistes, es va publicar el Reial decret del 3 de setembre de 1835 que manava tornar els béns desamortitzats durant el Trienni Liberal als seus compradors.

«[...] Se restablecen a su fuerza y valor, y al estado que tenían el día 30 de setiembre de 1823, las ventas de aquellos bienes que, habiéndose aplicado al Crédito público por efecto de la supresión de las casas de las órdenes monacales y otros institutos religiosos, y de la reforma de los demás regulares, decretadas por las Cortes y sancionadas por mi augusto Esposo en octubre de 1820, fueron enagenados a nombre del Estado desde esta época hasta el fin del espresado mes de setiembre de 1823, no obstante lo dispuesto por el Real decreto de 1º de octubre del propio año; y en su virtud se devolverán desde luego estos bienes a sus respectivos compradores...

[...] Si por consecuencia de esta devolución quedasen sin rentas suficientes para mantenerse alguna o algunas casas religiosas existentes

⁶⁴ HMV, *El Turia*, 28 d'agost de 1835, p. 1-2.: «Conformándose S.E. con una petición de la Milicia urbana, dispuso que el Sr. Gobernador de la mitra proporcionase sacerdotes a los pueblos circunvecinos, a fin de que no les falte el pasto espiritual, valiéndose al mismo tiempo de los religiosos de los conventos estramuros».

⁶⁵ HMV, *El Turia*, 1 de setembre de 1835, p. 2.: «...el capitán general, accediendo a una solicitud de la Milicia urbana, se ha servido mandar que los clérigos regulares de las Escuelas Pías usen el traje eclesiástico secular. No obstante hemos visto a varios individuos de dicha corporación por la ciudad con el traje acostumbrado. ¿En qué consiste esto? ¿Si será que no les acomoda obedecer? Esto no lo creemos, pues nos consta que la mayor parte de ellos están dispuestos a someterse a toda disposición de la autoridad como buenos españoles. ¿Si será que no se les ha comunicado la orden?

⁶⁶ HMV, *El Turia*, 1 de setembre de 1835. «Artículo de oficio. Habiéndose presentado al Escmo. Sr. Capitán general una esposicion de varios individuos de la benemérita Milicia urbana de esta capital, en la que manifestando el aprecio que les merecen los clérigos regulares de los dos colegios de las Escuelas Pías existentes en la misma solicitan se les prevenga que vistan el traje secular eclesiástico en adelante, fundándose en razones de general conveniencia, y en el reciente ejemplo de lo dispuesto por las autoridades de Barcelona; su S.E. pasó dicho documento a la Junta auxiliar consultiva para que espusiese su dictamen... Por considerarse justa, ha comunicado al Escm. Sr. Capitán general las órdenes oportunas para que se lleve a debido efecto. Valencia, 29 de agosto de 1835».

en el día, cuidaran los respectivos prelados superiores de trasladar los individuos de ella y otros de la misma orden que puedan sostenerlo; y en el caso poco probable de que por este medio no pueda atenderse a su subsistencia, suplirá el gobierno el déficit que resultará... 3 de setiembre de 1835»⁶⁷.

El dia 5 de setembre, la Junta de govern dels regnes de València i Múrcia decidia celebrar una contracta per comprar 15 000 fusells; per a pagar el seu cost «...servirá el valor de las campanas de los conventos cerrados»⁶⁸. El mateix dia, la Junta també va decidir que els pobles que comprenien la capitania general no pagaren els drets senyorials; solament devien satisfer la meitat del delme⁶⁹.

El 18 de setembre, coincidint amb la proximitat a la ciutat de València de les partides carlines i davant del perill que aquelles significaven per a la ciutat, el capità general i el governador civil van fer una crida per a eixir a combatre-les. La milícia urbana, que a partir d'aquell moment es nomenaria guàrdia nacional, podria estar formada per qualsevol veí de València o del seu regne que tingués entre 18 i 50 anys. Aquests, sempre que foren partidaris de la causa d'Isabel II, podrien agafar un fusell i lluitar contra els enemics per la causa de la reina. Per a fer front a les despeses es manava vendre «...toda la plata de los conventos suprimidos sacando las ventajas posibles»⁷⁰.

Quatre dies abans, el 14 de setembre, la regent va cridar al govern a Juan Álvarez Mendizábal (1790-1853), destacat home de negocis i declarat liberal. El problema financer i la guerra carlina van ser les grans preocupacions del seu govern. Per solucionar aquells afers es proposà «...ejecutar todas las medidas que sean oportunas para calmar las pasiones, reunir y conciliar los ánimos, extinguir las discordias, y hacer que la voluntad de los españoles sea una, y esta la de salvar y hacer feliz y poderosa a su patria... Poner fin, sin otros recursos que los nacionales, a esa guerra fratricida, vergüenza y oprobio del siglo que vivimos, y mengua de la voluntad de la nación; a fijar de una vez, y sin vilipendio la suerte futura de esas corporaciones religiosas, cuya reforma reclaman ellas mismas de acuerdo con la conveniencia pública, a consignar en leyes sabias todos los derechos que emanan y son el único y sólido sostén del régimen representativo;

⁶⁷ Reial decret de 3 de setembre de 1835. HMV, *El Turia*, 8 de setembre de 1835, p. 2.

⁶⁸ HMV, *El Turia*, 7 de setembre de 1835, art. 3, p.1.

⁶⁹ HMV, *El Turia*, 7 de setembre de 1835, art. 6 i 7, p.1

⁷⁰ HMV, *El Turia*, 20 de setembre de 1835, p. 1.

...a crear y fundar el Crédito público..., y en pocas palabras, a procurar y afianzar con las prerrogativas del trono los derechos y los deberes del pueblo...»⁷¹.

El día 23 de setembre de 1835 els periodistes del diari *El Turia* publicaven una síntesi de les mesures que el govern es proposava adoptar per millorar la pràctica religiosa. Aquestes disposicions, es creia fermament, redundarien també en la millora de l'economia de l'Estat:

«En primer lugar... El servicio divino se halla tan mal distribuido en España, que muchos párrocos rurales tienen que decir misa en dos, y aun en tres pueblos diferentes, asistir a sus moribundos y dispensarles la palabra divina, cuando en ciudades de corta población como Segovia, que no llega a 13 000 almas, hay una catedral, 17 parroquias, 5 anejos, 13 conventos de religiosos, 8 de monjas, 3 ermitas, 1 santuario y 5 hospitales. Esta falta en unas partes, esta sobra en otras, no puede ser remediada sino por la secularización, que distribuirà los individuos del sacerdocio de una manera más conforme a las necesidades de los pueblos.

2. El del Estado, que siempre se interesa en aumentar el número de familias que gocen de un decente bienestar... Las fincas en manos de propietarios particulares podran recibir mejoras, con aumento de la riqueza pública...

3. El de los regulares mismos que tendrán asegurada su congrua, sin depender del gobierno, sin estar espuestos a que les falte la asignación por la penúria del Erario; en fin, sin tener que mendigar, casi ignominiosamente, de empleados subalternos, y no siempre suaves de genio, lo que se les debe de justícia.

4. El de las familias de los regulares que despues de su fallecimiento, se verán indemnizadas de las sumas que anticiparon para que fuesen admitidos en la religión. Es natural que los regulares al tiempo de su fallecimiento, distribuyan el capital que se les ha asignado a sus parientes más pobres. Tomando como base 40 000 regulares que se cree que hay en España, resultará dentro de 15 á 20 años, termino medio de su fallecimiento, por lo menos 60 000 familias propietarias que hoy solo subsisten de su trabajo.

⁷¹ HMV, *El Turia*, 23 de setembre de 1835, p. 1-2. Discurs de Juan Álvarez Mendizábal pronunciat el 14 de setembre de 1835. La proclama publicada en *La Gaceta de Madrid* del 16 de setembre recollia les idees fonamentals que presidirien el nou gabinet ministerial.

5. En fin, el de la causa de la Reina nuestra señora. Los regulares secularizados, establecidos decentemente en la Sociedad, apreciados de ella por su carácter, por sus luces y su ministerio, independientes y seguros de su subsistencia; y las familias de estos regulares con la esperanza de un porvenir más lisonjero, no podran dejar de bendecir la mano que les dispensa estos beneficios; y no habrá que temer su adhesión al partido de la ignorancia y el oscurantismo⁷²».

El mateix dia que el diari *El Turia* publicava el discurs de Mendizábal i també les raons que, segons els seus redactors, tenia el govern per actuar sobre les propietats dels regulars, es presentaven a la porta del convent dels mínims d'Alaquàs, el comissionat d'arbitris d'amortització, en Narciso Rubio i, també, l'alcalde del poble, Francisco Portalés⁷³ que acudia també en representació del comptador d'arbitris d'amortització. Allí van ser rebuts per fra Jaime Pachéron, excorrector del convent, representant dels darrers frares que havien viscut al cenobi i que s'havien exclaustrat la primera setmana de setembre. Tots tres anaven a ser testimonis de la presa de possessió del convent de la Mare de Déu de l'Olivar i de la confecció de l'inventari dels seus béns.

ELS DARRERS DIES DELS FRARES AL CONVENT DE L'OLIVAR. LA PRESA DE POSSESSIÓ DE LES SEUES PROPIETATS PER L'ESTAT I L'INVENTARI DE BÉNS

Els frares mínims del convent de Sant Sebastià de València havien abandonat la seua casa del carrer Quart durant les revoltes del 5 i 6 d'agost de 1835. Uns dies més tard, el 24 d'agost, els funcionaris d'arbitris d'amortització de l'Estat van començar a prendre possessió dels seus béns i a redactar l'inventari corresponent. La notícia de l'exclaustració dels mínims de Sant Sebastià arribà amb rapidesa a Alaquàs. No obstant, els frares de l'Olivar continuaren al convent fins al diumenge, 31 d'agost. El llibre de *Recibo y Gasto* de la comunitat es

⁷² HMV, *El Turia*, 23 de setembre de 1835, p. 2-3.

⁷³ Francisco Portalés Sena figura amb altres 16 veïns d'Alaquàs a la llista electoral del districte de Torrent per poder votar a les eleccions de 1837. Va poder participar en elles per formar part del xicotet grup de cinc veïns que tenien una renda superior a 1500 reials. Els beneficis els rebia de «...predios propios rústicos o urbanos, o de ganados de cualquier especie...» (SANCHIS ALFONSO, J.R., ROYO MARTÍNEZ, J.: «Las elecciones a Cortes del año 1837 en el Distrito de Torrent», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. 3, Alaquàs, 1983, p. 75-88. La tasca a realitzar per l'alcalde representant al comptador d'arbitris d'amortització era important perquè a aquests corresponia «...conservar y tener siempre al corriente los registros de fincas, censos y demás pertenencias de la nación y papeles de los antiguos poseedores...»; instrucció de 9 de mayo de 1835-» (*Manual de compradores, dispuesto por D.B.M.*, Madrid, 1841. Biblioteca del Banco de España). La relació de l'alcalde amb el comptador d'arbitris devia ser freqüent al ser aquest el màxim responsable del control dels comptes municipals.

portà amb molt de detall fins a la darrera setmana d'aquell mes. No obstant, l'aprovació dels comptes que es feia cada tres mesos i que s'haguera hagut de fer a finals del mes de setembre d'aquell any al convent de Sant Sebastià de València, ja no es va realitzar⁷⁴. Els frares d'Alaquàs abandonaren el convent el primer dia de setembre de 1835. No sembla que durant els mesos de juliol i agost foren molestats per gent del poble⁷⁵ com va passar a altres llocs⁷⁶ on les Junes revolucionàries havien obligat als frares a anar-se'n. Aquells dos darrers mesos, els frares d'Alaquàs havien anotat diàriament les despeses per aliments i també els diners que rebien dels censalistes⁷⁷. No obstant, com el 25 d'agost, la Junta Auxiliar Consultiva de València, havia decidit suprimir tots els monestirs i convents valencians⁷⁸, els mínims d'Alaquàs no tardaren, complint aquella ordre, en abandonar el seu convent. A partir de l'un de setembre solament restà a l'edifici del convent el pare corrector Jaime Pacharón. Ell va acompanyar als funcionaris de la comissió d'amortització que uns dies més tard acudiren al convent per nacionalitzar les seues propietats i fer l'inventari corresponent. Fra Jaime devia donar-los a conèixer les propietats del convent i les escriptures que les justificaven.

El Reial decret de 25 de juliol de 1835 que donava cobertura legal a la supressió dels monestirs i convents de menys de 12 conventuals, va tindre unes disposicions complementàries que es feren públiques el dia 12 d'agost i explicaven com devien complimentar els inventaris els empleats d'amortització⁷⁹.

⁷⁴ Els darrers comptes aprovats pel provincial dels mínims que residia al convent de sant Sebastià de València porten la data del 30 de juny de 1835.

⁷⁵ Molts llauradors defensaven la supressió dels convents i també l'abolició dels senyorius (BRINES BLASCO, J.: «La revolució d'agost del 1835 a València», *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, Universidad de Valencia, 1974, v. IV, p. 353).

⁷⁶ El monestir de Valldigna, per exemple, es va dissoldre el dia 26 d'agost, si bé la nit anterior, assabentats de les ordres de tancament dels convents i monestirs, molts veïns de la vall es reuniren davant de les portes del monestir cantant el *Tràgala*, *Los Gozos de la Constitución...*, i apedregant-les (BRINES BLASCO, J.: «La desamortització del Monestir de Valldigna», *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, v. IV, Universidad de Valencia, 1974, p. 336).

⁷⁷ Després d'haver estudiat els llibres de *Recibo y Gasto* no s'observa en la comptabilitat, quasi diària, que els frares pensaren en abandonar el convent els mesos de gener a juny de 1835. Els pagaments que fan per «103 cargas de estiércol para el huerto..., por dos carros de cal..., por los albañiles para las obras o por el salario anual de cirujano, médico...» no feien preveure els successos a partir del mes de juliol. Els arrendataris també van pagar normalment els dos primers trimestres de l'any les pensions que devien i que eren anotades rigorosament dintre de l'apartat «procura de abril, mayo...».

⁷⁸ HMV, *El Turia*, 26 d'agost de 1835. (BRINES BLASCO, J.: «La desamortització del Monestir de Valldigna», *Primer Congreso de Historia del País Valenciano*, Universidad de Valencia, 1974, v. IV, p. 336).

⁷⁹ «Disposiciones para la mayor claridad en la ejecución y exacto cumplimiento del Real decreto de 25 de julio de 1835» (*Boletín Oficial de la Provincia de Zaragoza*, 25 d'agost de 1835, p. 2-3).

Segons aquestes resolucions els intendants de les diferents províncies es posarien d'acord amb les autoritats provincials i locals per a la supressió dels convents i monestirs (art. 1). De seguida, els intendants comunicarien aquestes ordres als comissionats i comptadors d'arbitris d'amortització perquè procediren a prendre possessió de totes les propietats dels convents i monestirs suprimits tenint en compte que l'entrega dels béns devien fer-la els prelats o delegats dels ordes mendicants. Aquests devien presentar els llibres de comptes per tal d'entregar els diners que restaren al convent en aquell moment (art. 2). Després, es procediria a redactar inventaris exhaustius de totes les propietats de la comunitat conventual. Per a clarificar la confecció dels registres tots els béns quedaren classificats en cinc apartats (art. 3):

«1º. Las fincas rústicas y urbanas, con expresión de si se hallan arrendadas; a quién, en qué precio, y por cuánto tiempo, lo que adeudan los colonos ó arrendatarios; dónde radican, y las cargas de justícia así civiles como eclesiásticas.

2º. Los títulos de pertenencia de fincas, censos, foros, diezmos, prestaciones de todas clases, juros, efectos de villa, imposiciones en los fondos públicos y establecimientos mercantiles y particulares.

3º. Los bienes muebles y efectos semovientes, vales Reales, créditos contra el estado y particulares, existencias de dinero, frutos y demás que les correspondan, escrituras y contratos de arrendamiento, los libros de asientos de cuenta y razón, y cuantos papeles o documentos se crean de utilidad al Real servicio, los que se conservaran en las Contadurías de Arbitrios sin perjuicio de tomar los comisionados las noticias que tengan por más conducentes al mejor éxito de las comisiones.

4º. Los archivos, bibliotecas, pinturas y demás enseres de utilidad a los institutos de ciencias y artes.

5º. Los monasterios y conventos, sus Iglesias, ornamentos y vasos sagrados, custodiando uno y otro competentemente para su Seguridad y destino sucesivo».

Els altres articles de les disposicions del 12 d'agost tractaven sobre l'autorització dels inventaris (art. 4), sobre la confiscació i entrega dels arxius, biblioteques, pintures... (art. 5); sobre la delegació de facultats a favor d'altres funcionaris per

tal de fer els inventaris a la major brevetat possible (art. 6); sobre la confecció de llistes dels religiosos existents en cada monestir o convent suprimint amb designació dels que eren sacerdots i llecs (art. 7); o sobre la prohibició, una vegada suprimits els convents, de retindre qualsevol classe de cabdal que ja pertanguera a l'Estat (art. 8). També es convidava als arrendataris d'alguna propietat dels convents perquè facilitaren informació sobre els compromisos econòmics que tenien amb ells (art. 9). Es recordava també l'obligació de fer constar els documents que pertanyien al crèdit públic; i es prevenia, finalment, que les reclamacions que es pogueren fer no devien afectar a la confecció dels inventaris ni a la presa de possessió de les propietats per part de l'Estat (articles 10,11 i 12)⁸⁰.

El 23 de setembre de 1835, respectant la normativa del 12 d'agost i, complint el Reial decret del 25 de juliol d'aquell any, es van presentar davant del convent de l'Olivar, el comissionat d'arbitris i l'alcalde del poble. El darrer corrector es va disposar a acompanyar-los per l'església i l'interior del cenobi. Anava a entregar i donar possessió dels béns de la comunitat al comissionat públic que, a més, tenia l'obligació de redactar l'inventari.

Segons les disposicions del 12 d'agost les propietats que conformaven el patrimoni del convent es classificaven en cinc grans apartats: finques rústiques i urbanes; títols de propietat de censos o cartes de gràcia; béns mobles, béns semovents, diners en efectiu, valor dels fruits acabats de recollir, etc.; l'arxiu, la biblioteca i les pintures; i, finalment, els ornaments i objectes de culte.

Una vegada nacionalitzades les propietats, les finques rústiques i urbanes, el capital dels censos i cartes de gràcia, els diners en efectiu, els fruits encara no recollits, etc., passarien a ser propietat de l'Estat que decidiria sobre la seua venda. Els llibres de les biblioteques i les pintures que es trobaren als recintes conventuals serien entregades als instituts de ciències i arts. Finalment, els objectes que serviren per al culte i els ornaments de les sagristies i esglésies s'entregarien a la parròquia del poble. En el cas que a l'església del convent es continuara celebrant el culte aquests objectes es podrien quedar en ella.

Durant deu dies, entre el 23 de setembre i el 3 d'octubre de 1835, el comissionat d'arbitris d'amortització va registrar a una plantilla impresa amb diferents apartats les propietats del convent de l'Olivar⁸¹. L'inventari es va fer a partir de la

⁸⁰ *Boletín Oficial de la Provincia de Zaragoza*, 25 d'agost de 1835, p. 2-3.

⁸¹ Vegeu Annex documental I.

informació que li donà l'excorrecor del convent, en Jaime Pacharon⁸² i l'alcalde d'Alaquàs, Francisco Portalés.

Una còpia del document que es va redactar aquells dies es conserva a l'Arxiu del Regne de València a un llibre que reuneix, a més de la relació de les propietats del convent d'Alaquàs, els inventaris dels convents dels mínims de Sant Sebastià de València, Almoradí, Castalla, Xàbia, Mutxamel, Ondara, Pobla de Rugart i Viver; també d'altres institucions religioses de la ciutat de València⁸³. L'enumeració de les propietats del convent d'Alaquàs omplien nou fulls⁸⁴ i per la confecció de l'inventari se seguiren fidelment els punts prescrits pels delegats d'amortització⁸⁵.

LA CONFECCIÓN DE L'INVENTARI DEL CONVENT DE L'OLIVAR

Abans de transcriure la relació dels béns del convent d'Alaquàs és convenient fer alguns comentaris sobre el treball que portaren a cap els funcionaris d'amortització; també sobre la informació que reberen dels priors dels convents mínims i el tipus de documents en què obtingueren aquesta informació.

Cal dir que el funcionari que va intervindre en la confecció de l'inventari del convent d'Alaquàs, i també tots els altres que registraren els béns dels altres convents de la mateixa orde, compliren l'ordre del 12 d'agost que prescrivia com es devia registrar cada propietat⁸⁶. Així, el procediment que seguiren els

⁸² No sabem si Jaime Pacharón va posar a disposició del comissionat els llibres de *Recibo y Gasto* que els frares del convent portaven al dia. El comissionat no fa cap menció d'ells al inventari i no hem vist tampoc el segell d'hisenda que figuraven a aquests llibres quan, una vegada inventariats, els portaven a l'edifici del Temple, a València, el lloc on es van reunir els llibres de comptabilitat i les biblioteques dels convents i monestirs suprimits. Actualment, aquests dos llibres es troben a l'Arxiu del Regne de València on van arribar procedents d'Hisenda, senyal evident què es van traslladar des del convent d'Alaquàs a l'oficina d'Amortització.

⁸³ ARV, *Clero*, Llibre núm. 4179. *Comisión Provincial de Arbitrios de Amortización. Provincia de Valencia*. «Este libro contiene doscientas veinte y una fojas entre escritas y en blanco, todas foliadas y rubricadas por mi en los cuales se hallan los inventarios de Fincas y Censos, muebles y efectos de los conventos titulados Hermitorio de Nuestra Señora de Monserrate en Valencia; Hospital de San Juan de Dios de Alicante, Mínimos de Valencia, de Alacuas, de Almoradí, de Castalla, de Jabea, de Muchamiel, de Ondara, de Puebla de Rugart y de Viver; y casa misión de San Vicente de Paul; con las adiciones de lo agregado con posterioridad por haberse descubierto después de la formación de aquellos con cuyo solo objeto se han puesto las hojas en blanco que resultan en el presente libro. (Segell de l'arxiu de la delegació d'hisenda de València).

⁸⁴ ARV, *Clero*, Llibre núm. 4179, f. 75r-83r.

⁸⁵ «1. Fincas y censos. 2. Títulos de pertenencia. 3. Bienes muebles de la iglesia. 4. Archivos, Biblioteca, pinturas etc; 5. Convento, iglesia» (ARV, *Clero*, Llibre núm. 4179: «Índice de los inventarios comprendidos en este libro», f. 2r y 2v).

⁸⁶ El text de la normativa del 12 d'agost de 1835 l'hem extret de «Disposiciones para la mayor claridad en la ejecución y exacto cumplimiento del Real decreto de 25 de julio de 1835» (*Boletín Oficial de la Provincia de Zaragoza*, 25 d'agost de 1835, p. 2-3).

comissionats d'arbitris i amortització és el mateix en tots els casos: els funcionaris es presentaven a la porta dels edificis conventuals acompanyats pels alcaldes dels pobles i en la major part de les ocasions pels rectors de les parròquies. Quan el convent era molt gran i reunia moltes propietats el comissionat d'amortització podia estar acompanyat d'altres funcionaris. Tots eren rebuts pel corrector o prior de la comunitat religiosa, únic religiós que encara no s'havia exclaustrat. Immediatament, el comissionat donava a conèixer al corrector la llei que prescrivia la supressió del convent i comminava al corrector o prelat a entregar-li tots els béns del convent; a més, l'avisaven de la responsabilitat que adquiriria si no complia la llei⁸⁷.

A partir d'aquell moment tots recorrien les dependències conventuals per confeccionar l'inventari. El corrector devia entregar al comissionat els documents o escriptures que justificaren les propietats del convent: bé el domini ple sobre immobles urbans i rurals; bé els drets que podien tindre sobre censos, cartes de gràcia, arrendaments, etc. Els priors dels convents devien demostrar els drets sobre les propietats aportant la informació necessària que la justificara.

Per prendre possessió dels béns i evitar els problemes jurídics que es podien presentar més tard, el comissionat, necessitava una informació completa de cada una de les propietats: la relació d'immobles, la seua extensió, la ubicació, els arrendataris, la data de pagaments dels arrendaments, els deutes...; també era necessari registrar les rendes que provenien de censos de capital sobre terres o cases, alguns carregats des de feia més d'un segle; o, fins i tot, les rendes d'altres drets que es pogueren mantindre sobre contractes de carta de gràcia. Per totes les propietats la comunitat religiosa percebia unes rendes anuals que afectaven una gran quantitat de persones del poble i d'altres localitats pròximes al convent. A més, pel valor econòmic que podien tindre, també era important registrar els béns mobles i semovents que formaven part de les propietats dels religiosos. Per altra part, els pergamins conservats a l'arxiu, la biblioteca, les pintures, les escultures, les joies..., podien ser de gran interès per a les acadèmies d'arts i ciències. Es tractava, doncs, que els funcionaris d'arbitris feren un treball minuciós d'investigació a cada casa conventual. Malauradament, en els pocs dies que tingueren aquells empleats públics per registrar les propietats dels convents era molt difícil que la informació que aconseguiren fora exhaustiva.

⁸⁷ «Ynventario que formaliza Don Pedro Viñán comisionado de arbitrios de Amortización de Denia y su partido de los bienes raíces semovientes y demás... en la toma de posesión del convento de la Orden de Mínimos calzados titulados de la Concepción en el Poblado de la Villa de Ondara después de haberse intimado por la autoridad civil al Corrector del referido convento la supresión del mismo a consecuencia de las ordenes vigentes, cuyo Prelado hizo entrega de todo quedando enterado de la responsabilidad que se le impone en aquella instrucción y la circular del señor comisionado principal de 17 del expresado agosto último» (ARV, *Clero*, Llibre 4179, convent d'Ondara, f. 155r).

Al corrector se li exigia la presentació dels llibres de *Recibo y Gasto* on es registraven les entrades i eixides de diners del convent. En alguns casos els funcionaris inventariaren els llibres⁸⁸. Tanmateix, el comissionat d'Alaquàs, encara que tenia l'obligació de registrar-los, no ho va fer, malgrat existir aquests⁸⁹. Els llibres donaven a conèixer la relació dels arrendataris de les propietats rústiques i urbanes, per exemple; també l'estat dels seus pagaments. No obstant això, encara que sabem que va fer ús d'ells, no es va creure convenient inventariar-los.

Hem pogut comprovar que la informació documental que es presenta als comissionats per justificar les propietats dels diferents convents no és uniforme: a Castalla «...no se inventarian titulos de pertenencia de estas fincas por cuanto la comunidad no tiene en su poder ningunos pues segon la relación del Prior se extraviaron en la época de la Guerra de la Independencia, mas se halla la Comunidad en la quieta y pacífica porción de ellas»⁹⁰. Tanmateix, a l'inventari que es confecciona al convent dels mínims de Xàbia s'anota «...habiendo pedido el libro en donde se asientan las rentas o pensiones que pertenecen a dicho convento se ha presentado por el P Corrector un cuadernito en 4º sin tapas titulado libreta cobratoria del Convento de P. Mínimos de Javia en donde constan las deudas siguientes... (figura a continuació la relació de lloguers, arrendataris i arrendaments, pensions rebudes per cartes de gràcia, censos i béns rústics)⁹¹. No obstant, el comissionat, també a Xàbia, respecte a les escriptures de propietat, anota: «...no se ha hallado ninguna escritura ni otros papeles que hagan conocer las propiedades de dicho convento»⁹²; en el cas del convent d'Almoradí es justifica la falta de títols de propietat perquè aquests «...desaparecieron cuando fue destruido este convento por el terremoto del 21 de marzo del año 1829...»⁹³. No obstant, el convent de mínims de Mutxamel presentà una informació complida amb els títols de pertinença de les seues

⁸⁸ ARV. *Clero*, Llibre núm. 4179, f. 104-109: «Inventario de los bienes y efectos del suprimido convento de San Sebastián Mínimos de Castalla: Primeramente dos libros en folio encuadernados en pergamino de cuentas del convento, uno de entradas y otros de salidas, que se titulan de gastos y recibo y principian en primero de octubre de mil ochocientos catorce... cuyos libros ofrecen por último el resultado existir en metálico en poder de dicha Comunidad ciento seis reales de vellón».

⁸⁹ ARV. *Clero*, Llibres 3874 i 3891: «*Libros de Recibo de este Convento de N.º S.º del Olivar de la Villa de Alaquàs, que empezó en los años 1814 en 1815, en que fue Corrector el R.P. Fr. Gaspar Cervera y Provincial N.M.R.P. Fr. Francisco Aparisi...*» i «*Libro de Gasto de este Convento de N.S. del Olivar de la Villa de Alaquàs, Orden de Mínimos de S. Francisco de Paula*».

⁹⁰ ARV. *Clero*, Llibre 4179. «Inventario de los bienes y efectos del suprimido convento de San Sebastián Mínimos de Castalla», f. 104-109.

⁹¹ ARV. *Clero*, Llibre 4179. «Jabea», f. 113r a 121v.

⁹² *Ibidem*, f. 121v.

⁹³ ARV. *Clero*, Llibre 4179 «Almoradí», f. 90v.

propietats i una relació d'escriptures que les justificaven. Es fa referència als noms dels escrivans o a la data de les compres i, fins i tot, quan no es troba l'escriptura, es fa constar la raó⁹⁴. També a Mutxamel es dona una informació completíssima sobre la propietat de quasi huitanta censos encara que alguns estaven carregats des de feia més de dos-cents anys⁹⁵. El convent d'Ondara també presenta els llibres de comptes i el quadern on consten «los capitales de censos y réditos que pertenecen al Convento y atrasos de pensiones y una nota de los arrendadores de las tierras y casas pertenecientes al mismo»⁹⁶. Tanmateix, tots els correctors dels convents coincidiren en dir que no posseïen en propietat vals reials o crèdits contra l'Estat⁹⁷.

Així doncs, els correctors no donaren una informació uniforme i, segurament, els comissionats hagueren de fer front a probables ocultacions. Per altra part, el que deduïm després d'haver llegit els inventaris d'alguns convents mínims, és que els comissionats solament tingueren temps d'anotar una part d'allò que se'ls demanava, especialment la propietat immobiliària. Encara que la seua obligació era registrar també els documents dels arxius, és evident que no tingueren temps per fer-ho com es dedueix de les seues observacions: «solo se han hallado en el archivo dos legajos de papeles y escrituras viejas que según dijo el P Corrector no contenian cosa particular... y se hizo cargo el comisionado para reconocerlas a su tiempo más despacio...»⁹⁸; en el cas del convent de la Pobra de Rugart es diu que l'arxiu, està a «un armario con diferentes separaciones» on hi havia «...varios papeles y documentos pertenecientes a este convento de difícil enumeración...»⁹⁹.

Segurament, el nivell d'eficiència i preparació de cadascun dels comissionats o el temps que disposaren per fer l'inventari de cada convent definiren la quantitat i la qualitat de la informació que van aportar. A Viver, per exemple, el comissionat va fer constar la relació d'escriptures amb el nom de l'escrivà i la data en què van fer cadascun dels protocols¹⁰⁰; en canvi, a Alaquàs, no es va fer cap referència a l'antiguitat dels contractes ni als escrivans que els van registrar. Els inventaris dels set convents que hem revisat, aportaren una informació prou complida sobre les seues propietats immobiliàries, però la informació exhaustiva que

⁹⁴ ARV. *Clero*, Llibre 4179, «Mutxamel», f. 131r.

⁹⁵ *Ibidem*, f. 135r.

⁹⁶ ARV. *Clero*, Llibre 4179, «Ondara», f. 155v.

⁹⁷ *Ibidem*, f. 158r.

⁹⁸ *Ibidem*, f. 158r.

⁹⁹ ARV. *Clero*, Llibre 4179, «Puebla de Rugart», 180r.

¹⁰⁰ ARV. *Clero*, Llibre 4179, «Viver», f. 188r a 199v.

haguera sigut necessari registrar perquè la desamortització dels diferents tipus de propietats fora eficaç i ràpida no es va produir¹⁰¹. Els béns immobles tardarien menys a vendre's que els drets sobre censos o contractes de cartes de gràcia que en aquells moments afectaven milers de persones i que tardarien desenes d'anys a aclarir-se.

L'INVENTARI DE LES PROPIETATS IMMOBILIÀRIES, ELS CENSOS I LES CARTES DE GRÀCIA DEL CONVENT D'ALAUÀS

El convent dels mínims de la Mare de Déu de l'Olivar era titular de béns molt variats en els quals figuraven propietats immobiliàries, tant urbanes com rústiques; i també drets sobre censos i cartes de gràcia dels què la comunitat religiosa obtenia unes rendes.

Les propietats rústiques i urbanes eren propietats plenes; en canvi, els censos o les cartes de gràcia, representaven drets que tenia el convent sobre terres i cases i per les quals els censalistes o els venedors a carta de gràcia pagaven una renda anual. Així, els censos o les cartes de gràcia, igual que les terres o les cases de propietat plena, formaven part de la riquesa amortitzada del convent. L'inventari que s'iniciava el 23 de setembre de 1835 anava a investigar totes les propietats dels mínims d'Alauàs per tal de nacionalitzar-les, primer; i desamortitzar-les, més tard.

Així, al primer apartat de l'inventari es registraren totes les propietats del convent: les cases, les terres de regadiu i de secà, la seua superfície i localització, els arrendataris, el preu dels arrendaments, les dates dels contractes, el preu que pagava l'arrendatari i la data en què es feia el pagament. A més, també es va incloure a la relació el nom de les persones deutores al convent i la quantitat que aquestes devien¹⁰².

¹⁰¹ És significativa la nota que el comissionat que registra l'inventari del convent de Sant Sebastià de València incorpora al marge: «Nota sobre cargas. Las cargas que anteriormente se figuran han sido estampadas con arreglo a los últimos recibos de su pago mediante a no existir libro ni documento alguno corriente de ello. Por esta razón predicha puede acaso ocurrir que se reclamen y deban pagar algunos gravámenes que no aparezcan en este Ynventario en cuyo caso podrá acudirse a un libro titulado pago de censos y quindenios bastante antiguo... Además de dichas cargas estarán afectas todas las fincas de contribuciones, alumbrado, etc. (ARV, *Clero*, Llibre 4179, f. 47v-48r).

¹⁰² ARV. *Ibidem*, fincas y censos, f. 75, «Inventario de todas las fincas y urbanas, censos y demás rentas pertenecientes al suprimido convento de Nuestra Señora del Olivar mínimos de Alauàs con espresion de si se hallan arrendadas, a quién, en qué precio y por cuánto, responsables de los censos, donde radican, pension anual, y estado de su pago, el cual se practica por D. Narciso Rubio comisionado al efecto por el principal de Amortizacion de esta provincia D. José Belda y Asensio, con intervención de D. Francisco Portales Alcalde en representación del Sr. Contador de dicho establecimiento, y asistencia del P.D. Jayme Pacheron Prelado de la misma casa religiosa: todo con arreglo a lo prevenido por la Direccion General de Rentas y Arbitrios de dicho ramo en su Instrucción de 12 de agosto de 1835.

L'inventari recull 46 ítems que completen la plantilla oficial que es va confeccionar per facilitar el registre dels béns¹⁰³: 6 fan referència a la propietat urbana conformada pels edificis del convent, de l'església i 4 cases¹⁰⁴; la propietat rústica la integren 10 finques¹⁰⁵; a més, la relació també inclou els drets del convent sobre terres i cases a través de 24 censos i 6 cartes de gràcia. Finalment, fora d'aquests ítems, el registre inclou també el dret del convent a rebre de la senyoria del poble una determinada quantitat anual de blat, vi i oli¹⁰⁶.

La relació de les propietats immobiliàries i les rendes del convent, com béns més valuosos per l'oficina d'amortització, sembla que va ser exhaustiva. No obstant, a diferència d'inventaris d'altres convents¹⁰⁷, el funcionari que va omplir l'inventari del d'Alaquàs en cap moment va fer referència als títols i escriptures que demostraven la propietat dels frares¹⁰⁸. Tampoc va citar els llibres de *Gasto y Recibo* que els mínims portaren al dia fins al mes d'agost de 1835. Sabem que el convent, malgrat les pèrdues durant la Guerra de la Independència, havia conservat una gran quantitat de documents al seu arxiu entre privilegis i gràcies reials, inventaris de béns, expedients, sentències d'amortització, notificacions, plets, nomenaments

¹⁰³ A la plantilla de registre figuren els següents apartats: «relación de fincas y censos, los arrendatarios, donde radican, los precios o responsabilidades anuales, el tiempo de los arrendamientos, los adeudos, las cargas de justicia civiles y eclesiásticas y las observaciones».

¹⁰⁴ Les quatre cases estan a Alaquàs, dues al carrer de l'*Arrabal* (carrer Major a l'actualitat) i altres dues a la plaça del *Sacramento* (o del Santíssim).

¹⁰⁵ La propietat rústica la integren «6 hanegadas de tierra huerta en la partida de Samarra, 48 cahizadas (288 hanegadas) a Aldaya, partida del Coscollar; 5 hanegadas huerta en las partidas del sábado y del viernes en Aldaya; 9 de secano en la calle de les Porteres (Aldaya) y 1 hanegada tierra huerta en la partida del Rollet (Torrente)». S'anota també «el huerto del convento (als voltants de 10 fanecades), una cahizada (6 fanecades) al término de Aldaya i dos parcelas de 9 i 6 hanegadas en el Bobalar de Alaquàs».

¹⁰⁶ «... el marqués de la Casta por medio de su apoderado Don Juan Peratoner tiene obligación de satisfacer al convento por San Juan 8 cahizadas de trigo, en noviembre 200 cantaros de vino, en ídem 12 arrobas de arroz y en diciembre 30 arrobas de aceite. Al marqués se le debe reclamar desde San Juan de 1835».

¹⁰⁷ A Viver, per exemple, el comissionat fa una relació molt exhaustiva de les escriptures de propietat fent constar el nom del notari o escrivà que les va autoritzar, la data d'inici de la relació contractual que arriba al segle XVII i les dates de venciment. És l'únic cas en que es refereixen també els antics drets niuils o cancelats (ARV. *Clero*, Llibre 3891, «Mínimos de Viver», f. 190r).

¹⁰⁸ No ho va fer encara que quedava obligat per l'article 2 de les *Disposiciones*... que exigia incloure a l'inventari «Los títulos de pertenencia de fincas, censos, foros, diezmos, prestaciones de todas clases, juros, efectos de villa, imposiciones en los fondos públicos y establecimientos mercantiles y particulares».

de procuradors, llibres de censals i rendes...¹⁰⁹. No obstant, no figura a l'inventari cap relació documental de l'arxiu del cenobi encara que és probable que es posara a disposició del comissionat per part de l'excorrecor del convent.

Els mínims de l'Olivar, segons l'inventari, gaudien a Alaquàs de la propietat plena de 4 cases, a més de l'edifici del convent i de la seua església. Les propietats rústiques ascendien a 349 fanecades (28 a terreny d'horta i 321 al secà) que es trobaven a Alaquàs, Aldaia i Torrent. A més, l'inventari explicita també les relacions contractuals que els frares mantenien amb els arrendataris, les quantitats que aquests satisfien al convent i la data en què pagaven l'arrendament.

Segons aquesta informació els frares del convent de l'Olivar rebien les següents rendes: 1095 reials per l'arrendament de les quatre cases d'Alaquàs i 1710 per l'arrendament de les terres que tenien com a propietat plena. A aquestes rendes calia afegir els fruits dels camps que treballaven ells directament, tant de l'hort del convent (als voltants de 10 fanecades), com d'altres 21 fanecades de secà que cultivaven pel seu compte a Alaquàs i Aldaia.

També rebien rendes d'altres terres i cases sobre les quals exercien diferents drets. Així, de les terres d'Aldaia, Riba-roja del Túria i Xiva, comprades a carta de gràcia¹¹⁰, rebien 636 reials anuals; mentre que la renda dels censos carregats sobre altres 12 cases ascendia a 213'5 reials a l'any. A més, també rebien altres

¹⁰⁹ L'arxiu del convent conservava els expedients de les visites d'amortització. Aquestes visites per la seua importància per a l'economia de la comunitat generaven una gran quantitat de documents (citacions, nomenaments de procuradors, manifestos, al·legacions, informes, comprovacions dels jutjats d'amortització, expedients, resolucions, sentències, rebuts de pagaments, etc.). Era molt important que el convent presentara els drets d'amortització pagats al llarg del temps que podia demanar el fiscal durant les visites. A més, el convent guardava els privilegis d'amortització aconseguits al llarg del temps. A la segona meitat del segle XVIII la comunitat solia ensenyar les butles papals que privilegiaven l'altar de Sant Francesc de Paula, les Quaranta Hores o la confraria de la Soledat. I, per descomptat, es conservaven les còpies de totes les escriptures de propietat i de venda sobre terres, cases, censos i cartes de gràcia. També es portaven llibres amb registres mensuals de totes les despeses (aliments, vestuari, jornals...) o diners rebuts pels frares (per misses, per la venda de fruits, pel cobrament de rendes diverses...) amb obligació de declarar els comptes cada dos mesos davant del provincial de l'orde que residia al convent de Sant Sebastià de la ciutat de València (ESTEVE FORRIOL, J.: «El convento de los mínimos de Alaquàs en los últimos años de su historia», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. I, 1981, p. 45-70; JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs y Aldaya a mediados del siglo XVIII», *Publicaciones del Instituto de Bachillerato de Alaquàs*, v. 2, 1982, p. 11-13; CUNAT CISCAR, V.: «La visita de amortización de 1739 al convento de Nuestra Señora del Olivar», v. IX, 1990, p. 31-44; i «La visita de amortización de 1789 al convento de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs», v. X, 1991, p.33-58).

¹¹⁰ Les compres a carta de gràcia, freqüents al camp valencià a aquells moments, incloïen un pacte de retrovenda pel que es concedia a l'anterior propietari un termini de temps per recuperar la propietat venuda sempre que tornés els diners cobrats. Mentrestant, l'antic propietari treballava la terra i es comprometia a pagar un interès anual, que solia ser del 5%, per tal de, amb el pas del temps, recobrar o redimir el bé "empenyorat". A aquest model de contracte solien acudir llauradors que necessitaven diners i que una vegada rebuts, esperaven redimir la terra venuda complint les condicions que s'hagueren pactat.

323'5 reials per censos sobre altres terres. Així, la renda anual del convent de l'Olivar ascendia aproximadament a 4000 reials a l'any als quals s'afegia el valor dels fruits de les terres que els frares cultivaven directament a Alaquàs i Aldaia. No sembla una quantitat molt elevada perquè segons els llibres de despeses i entrades del convent aquestes rendes eren insuficients per cobrir les necessitats de la comunitat¹¹¹.

El convent, com es pot comprovar per les visites d'amortització de 1739¹¹² i 1789¹¹³, havia consolidat el seu patrimoni gràcies a les inversions en terres i cases¹¹⁴; també als legats testamentaris per la salvació de l'ànima que en èpoques anteriors feren determinats benefactors. També havien augmentat el patrimoni conventual alguns béns immobles, en forma de censos vitalicis, que les famílies dels frares feien quan aquests entraven al convent¹¹⁵.

La majoria de les terres de propietat plena de la comunitat estaven arrendades a llauradors d'Alaquàs, Aldaia i Torrent¹¹⁶ encara que els frares treballaven el seu propi hort i algunes terres del secà on es proveïen d'oli i vi.¹¹⁷ A vegades també contractaven a algun llaurador d'Alaquàs perquè els ajudara en algunes feines i especialment en el moment de la recol·lecció¹¹⁸.

¹¹¹ Els mesos de gener, febrer i març de 1835 les despeses arribaren a 2488 reials de velló; els mesos d'abril, maig i juny la comunitat es va gastar 4932 reials (ARV. *Clero*, Llibre 3891, *Libro de gasto de este convento de N.S. del Olivar de la Villa de Alaquàs orden Mínimos de San Francisco de Paula*, 1835, despeses entre gener i juny de 1835).

¹¹² CUÑAT CISCAR, V.: «La visita de amortización de 1739 al convento de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. IX, Alaquàs, 1990, p. 31-44.

¹¹³ CUÑAT CISCAR, V.: «La visita de amortización de 1789 al convento de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. X, Alaquàs, 1991, p. 33-50.

¹¹⁴ Per comprendre l'estratègia inversora d'un convent ens ha sigut de gran utilitat la lectura de PERIS ALVENTOSA, T.: «Evolució patrimonial i estratègia inversora del monestir de la Murta d'Alzira, 1729-1823». *Al-gezira, Revista d'Estudis Històrics Ribera Alta*, v. III, Alzira, 1987, p. 231-264. També recomanem: ANDRÉS ROBRES, F.: «Actitudes económicas de la clerecía culta en el Antiguo Régimen: política financiera del Real Colegio del Corpus Christi de Valencia», Valencia, 1986.

¹¹⁵ Vegeu, CUÑAT CISCAR V., *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, 1990, p. 42.

¹¹⁶ Vegeu Les propietats rústiques del convent a la nota 105. Figuren a l'inventari els arrendataris i els preus que paguen aquests. Les 3 fanecades d'horta s'arrenden per 150 reials de velló, les 48 cafissades per 60 lliures d'argent; una fanecada en Torrent per 75 reials de velló. A la relació confeccionada pel comissionat s'hi inclouen també els deutes. La major part d'arrendataris havien pagat per Sant Joan de juny. No obstant, algun devia des dels Nadals de 1834.

¹¹⁷ Els frares treballen directament l'hort del convent (al voltant de 10 fanecades) a més «d'una cahizada de secano que la cultiva el propio convento en el término de Aldaya, partida del convento; otra de 9 hanegadas de secano en el término de Alaquàs, partida del Bobalar y otra de 6 hanegadas en el mismo término» (vegeu Annex documental I: «Inventari de les propietats immobiliàries i drets censals del convent dels mínims de la Mare de Déu de l'Olivar d'Alaquàs amb expressió dels noms dels arrendataris, de les pensions anuals i del seu pagament»).

¹¹⁸ «Dos jornales a Vicente de recoger aceituna 10 reales» (setembre de 1834); o «De trabajar todo el año en el huerto y campos al tío Luis Medina 239 reales» (ARV. *Clero*, Llibre 3891: *Libro del gasto de este convento de Nuestra Señora del Olivar de la Villa de Alaquàs*).

Les visites d'amortització realitzades durant el segle XVIII ens permeten conèixer la política d'inversions del convent al llarg del temps. Així, des de principis del segle XVII fins a la primera meitat del segle XVIII havien predominat les inversions de capital en censos¹¹⁹. A partir de 1770, coincidint en l'augment de la producció agrària gràcies a les millores introduïdes en els camps, el convent inverteix diners en la compra directa de terra. En aquest cas es tractava de parcel·les ubicades als pobles dels voltants que en la majoria dels casos estaven subjectes al domini directe dels senyors dels llocs respectius. Aleshores, després de pagar els corresponents censos emfitèutics que gravaven aquelles terres, els frares les arrendaven immediatament. Als documents que donen fe de les visites d'amortització, a més de la informació de la venda, sempre figura, al marge, el preu de compra de la terra i l'interés que es rep per arrendar-la que en tots els casos és el 5% anual sobre el valor de compra¹²⁰.

Durant aquests anys, especialment entre 1755 i 1776, el convent que durant els anys anteriors havia invertit especialment en censos, substitueix aquest model d'inversió per les compres a carta de gràcia. En pocs anys, es realitzen 20 compres amb un total de 157'5 fanecades (11 fanecades d'horta i 146'5 de secà). El capital invertit va ser de 2216'5 lliures. Segons aquest model contractual, els venedors dels camps podien continuar treballant la terra que acabaven de vendre a carta de gràcia a canvi de pagar el 5% anual del total dels diners rebuts del comprador. El contracte implicava la possibilitat de tornar a recuperar la propietat plena de la terra venuda quan aquesta fora redimida, és a dir, quan el venedor tornara al convent la quantitat que aquest havia pagat per la seua compra.

Podem concloure, doncs, que les rendes que integraven el patrimoni del convent d'Alaquàs l'any 1835 procedien dels arrendaments directes sobre les terres de propietat plena del convent i de les rendes dels censals que restaven com a testimonis d'inversions passades; també de les compres de terra que immediatament es deixaven en arrendament i dels interessos que proporcionaven les compres a carta de gràcia. Amb la lectura de l'inventari preparat pel funcionari de l'oficina d'amortització, arribem a conèixer una part important de l'economia del convent: el tipus d'inversió i les rendibilitats dels immobles, els censals o els contractes a carta de gràcia.

¹¹⁹ El cens era una mena de pensió anual redimible que pagava una persona i els seus successors en virtut d'un capital rebut del qui cobra la dita pensió.

¹²⁰ CUNYAT CISCAR, V.: «La visita de amortización de 1789 al convento de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs* v. X, Alaquàs, 1991, p. 42-43.

Uns elements claus en aquest model econòmic són els arrendataris. Segons la informació de l'inventari, els parcers de les propietats del convent pagaven fidelment la quantitat estipulada de l'arrendament, per meitats, a Sant Joan i a Nadal. Cal dir, que el mes de setembre de 1835, en el cas de les terres de possessió directa del convent, els llauradors estaven al dia en els seus pagaments. El 24 de juny, tots havien complit els acords amb el convent aportant les seues quotes d'arrendament; solament un dels camperols devia la darrera paga. Malauradament, l'inventari no inclou la data de l'inici de les relacions contractuals entre els llauradors i el convent; però és probable que els contractes, en el cas de les propietats plenes, foren a curt termini¹²¹ encara que la relació contractual vinguera de molts anys.

Respecte als 6 contractes a carta de gràcia¹²², a l'inventari, no s'hi inclou la data de compra de la propietat ni el seu preu; figuren, no obstant els noms dels llauradors que paguen la renda anual, el lloc d'on són (Alaquàs, Aldaia i Torrent), la superfície de les terres empenyorades; també el lloc on es troben (Aldaia, Ribarroja del Túria i Xiva), la quantitat que el venedor a carta de gràcia abona a l'any al convent i les dates de pagament que solien ser els dies de Sant Miquel o de Sant Joan. Com hem dit abans, el 1789, el convent havia amortitzat per compres a carta de gràcia 20 propietats amb una superfície de 157'5 fanecades. Doncs bé, quan el 1835 es fa l'inventari dels béns immobles, la comunitat encara mantenia els drets sobre 6 d'aquelles propietats (49 fanecades). Aquestes havien estat comprades entre 1759 i 1774 per 856 lliures (uns 13 700 reals en el moment de redacció de l'inventari). Així, els mínims, havien cobrat la renda del 5% anual als llauradors que no havien pogut redimir la quantitat rebuda del convent per la compra a carta de gràcia més de seixanta anys abans. No obstant, un d'ells havia deixat de pagar aquella pensió del 5% l'any 1821; tanmateix, altres tres havien pagat fins a l'any 1832 i dos havien continuat pagant l'interés fins pocs mesos abans de la confecció de l'inventari. La rendibilitat de les compres a carta de gràcia era interessant: el convent havia amortitzat la compra i havia rebut al llarg dels anys més diners que la quantitat invertida inicialment. Per altra part, la informació econòmica que es desprén de l'inventari ens demostra que els frares portaven els comptes de forma minuciosa encara que el comissari no donés cap

¹²¹ Al fons documental de la Casa d'Alaquàs hem trobat una gran quantitat de contractes entre l'administrador del senyor i diferents llauradors, moliners, forners..., d'Alaquàs. En quasi tots els casos els contractes tenen una durada de quatre o sis anys (Exemple: ARV, *Casa d'Alaquàs*, caixa 9, exp. 305).

¹²² Vegeu Annex Documental I.

referència dels llibres de comptabilitat del convent¹²³. Era evident que existia un control patrimonial i pressupostari per part de la comunitat religiosa¹²⁴.

En un altre ordre de coses, quan es redacta l'inventari, també es fan constar, com a patrimoni amortitzat del convent, uns quants censos que, com ja sabem, havien estat en altres moments la manera de canalitzar les inversions productives de la comunitat religiosa. Els mínims de l'Olivar aprofitaven una part dels diners en efectiu que els arribava¹²⁵ per adquirir drets censals sobre terres i cases que eren llogades immediatament a diferents arrendataris mitjançant els contractes pertinents. Els censos, des de la fundació del convent al segle XVI, havien estat una forma molt comuna d'inversió. Els frares, el 1835, encara mantenien la propietat sobre alguns.

Així, la relació confeccionada pel funcionari d'amortització conté 23 ítems censals: 12 estan carregats sobre 11 cases d'Alaquàs i 1 sobre una casa ubicada al carrer Gràcia de València. També podem llegir 11 ítems que registren propietats rústiques, amortitzades al llarg del temps, sobre les que el convent rebia el corresponent arrendament. A la visita d'amortització de 1739 figuraven 55 censos quasi tots carregats sobre capital¹²⁶; mentre que a la visita de 1789 es feia constar que 15 d'aquests censos havien estat redimits¹²⁷. No obstant, el convent, havia invertit en altres dos censos de capital i un de propietat; per la

¹²³ A l'Arxiu del Regne de València, secció *Clero*, sèrie Llibres es troben dos volums manuscrits (núms. 3874 i 3891), enquadernats en pergamí on es estan registrats els comptes del convent de l'Olivar. Els llibres s'inicien el 1814 i acaben el mes d'agost de 1835; en ells s'anoten diàriament les quantitats rebudes i gastades pels frares del convent. Aquests llibres han estat estudiats per ESTEVE FORRIOL, J.: «El Convento de los Mínimos de Alaquàs en los últimos años de su historia», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. I, 1981, p. 45-70; PÉREZ MARTÍNEZ T.: «La vida cotidiana en el Convento de la Virgen del Olivar de Alaquàs en el primer tercio del siglo XIX», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. III, Alaquàs, 1983, p. 41-74; i CABAILLER SENABRE, M.J.: «Remeis medicinales en el convent dels mínims d'Alaquàs durant el primer terç del segle XIX», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XLI, Alaquàs, 2021, p. 67-76.

¹²⁴ Els llibres de comptabilitat són revisats cada dos mesos pel corrector o prior del convent de Sant Sebastià de València. Són freqüents les observacions sobre la revisió dels comptes: «...se dieron cuentas al capítulo de la casa de los libros de gasto y recibo de este convento...» (ARV. *Clero*, Llibre 3891, f. 52r.).

¹²⁵ Els conventuals, a més de les rendes per arrendaments de terres i cases i venda dels fruits que cultivaven, també ingressaven diners per almoines i drets molt variats: «de lo recogido de los devotos para el novenario del santo; de lo que se recogió para el Monumento..., del platillo y gosos..., de las misas por un difunto, un devoto, por las almas..., por las misas cantadas..., de la limosna del trigo de Castilla..., de la limosna del trigo de Chestre, de la limosna de la seda, de la limosna del trigo de Turís i Siete Aguas... Del tocino de Castilla..., de la limosna de las quarenta horas, de la limosna de la cera que sobra en un entierro..., por aniversarios, por limosna de garrofas...» (ARV. *Clero*, Llibre 3874, *Libro de recibo de este convento...*).

¹²⁶ CUÑAT CISCAR, V.: «La visita de amortización de 1739 al convento de Nuestra Señora del Olivar», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. IX, Alaquàs, 1990, p. 32.

¹²⁷ CUÑAT CISCAR, V.: «La visita de amortización de 1789 al convento de Nuestra Señora del Olivar», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. X, Alaquàs, 1991, p. 47-49.

qual cosa, aquell any els mínims d'Alaquàs eren propietaris de 43 censos. Quan el mes de setembre de 1835 es fa l'inventari de totes les propietats del convent encara quedaven en poder dels mínims 23 contractes d'aquest tipus.

No aclareix l'inventari de quin tipus de censos es tracta¹²⁸ encara que considerem que eren consignatius. Els mínims d'Alaquàs rebien unes pensions anuals com a propietaris d'uns immobles que estaven gravats amb una quantitat de diners que pagaven els que gaudien d'ells. Les pensions es pagaven en concepte d'interessos pel capital invertit pel convent en les compres¹²⁹. No hem pogut trobar l'origen contractual de la major part dels censos. A la visita d'amortització de 1789 solament s'anotà l'amortització de quatre censos carregats entre 1741 i 1771. Per tant, la majoria dels censos de l'inventari de 1835, tenint en compte que els frares durant la segona meitat del segle XVIII preferiren altres tipus d'inversió, devien ser censos d'origen antic, probablement carregats entre 1642 i 1737. Malauradament, tampoc hem pogut trobar la suma de diners inicials que es carregaren les persones que pagaven les pensions per contractes censals. No obstant, dels 23 censos que es registren a l'inventari, hem pogut comprovar que, almenys en dos casos, l'interés anual que es paga respecte a la quantitat inicial carregada, era inferior al 5%. Probablement la major rendibilitat de les compres directes i les compres a carta de gràcia de finals del segle XVIII justificarien que no hagueren invertit els diners en la compra de censos consignatius. Els que els quedaven procedirien d'inversions antigues.

¹²⁸ El conjunt de drets censals poden classificar-se en censos consignatius, emfiteutics i reservatius. Els consignatius (cens al quitar), que considerem que emparen els contractes que fan els frares del convent d'Alaquàs, consisteixen en un préstec hipotecari pel que un immoble queda sotmès al pagament d'una pensió anual com a interès d'una suma de diners rebuda. En el cas del cens emfiteutic, l'element bàsic en la relació contractual no és una suma de diners, sinó un bé immoble; i la cessió afecta al domini útil de la finca, reservant-se el propietari el domini directe i el dret a percebre una pensió anual en reconeixement d'aquest domini. Es produeix així una doble titularitat de la terra: domini directe i domini útil. En el cas del cens reservatiu també es cedeix una propietat rústica o urbana però en aquest cas el ple domini és l'objecte de la transmissió. Es a dir, es cedeix la propietat plena d'un immoble reservant-se el dret a percebre una pensió anual que deu pagar el censatari (DÍEZ ESPINOSA, J.R.: «La desamortización de censos», *Revista Ayer*, núm. 9, 1993, p. 87). Sobre la definició i tipologia dels censos en els manuals de dret civil de l'època de la redacció de l'inventari vegeu BLASCO GIL, Y.: «Los censos en los manuales de derecho civil de Juan Sala y Salvador del Viso», *Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta-Sud i Universitat de València*, (JUAN E., i FEBRER, M., ed.), Valencia, 1996, p. 139-162).

¹²⁹ Als darrers anys del segle XVIII, entre 1777 i 1781 és freqüent la compra de terra per part del convent de l'Olivar a Aldaia i Torrent per arrendar-la seguidament. Als documents de les visites d'amortització, a més del cost de la terra, s'hi inclou també la renda que produeix la inversió que quasi sempre és del 5% anual (CUÑAT CISCAR, V.: «La visita de amortización de 1789 al convento de Nuestra Señora del Olivar de Alaquas», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. X, Alaquàs, 1991, p.41-43).

Hem de dir també que a la relació d'ítems que figuren a l'inventari, el comissionat d'amortització no va considerar convenient incloure la informació notarial que justificara les propietats immobiliàries del convent. És probable que consultara els privilegis i les escriptures de propietat, però no les va inventariar. Segurament, la memòria de l'excorrector del convent i els coneixements de l'alcalde d'Alaquàs li donarien la informació que ens ha arribat¹³⁰.

Conèixer les relacions jurídiques que lligaven les propietats urbanes, rústiques o de qualsevol altre tipus amb el convent, era molt important per prendre possessió dels béns i vendre'ls després. L'edifici del convent i el seu hort; l'església, 4 cases i més de 300 fanecades de terra eren propietat plena del convent. Al ser propietats plenes, una vegada nacionalitzades, es podien vendre quan l'Estat ho considerara convenient. No obstant, la comunitat religiosa també era propietària de drets sobre altres 12 cases i unes 50 fanecades més. Els drets eren compartits entre el convent i les persones que gaudien de la propietat útil de les cases i de la terra. Si l'Estat volia ocupar i vendre aquestes altres propietats devia tindre en compte els drets del convent i de les persones que ocupaven les cases i terres de les quals no tenia informació¹³¹. En moltes ocasions aquestes persones havien venut la seua propietat a carta de gràcia, és a dir, per una quantitat de diners que rebien del convent; no obstant, mentre continuaven vivint a la casa o la terra que havien venut i mentre pagaven un interès anual, podien recuperar la propietat si tornaven els diners rebuts. Quan uns mesos més tard es promulgaren les lleis que van permetre la venda de les propietats de les comunitats religioses, els censalistes i els venedors a carta de gràcia pensaren en com adquirir la propietat plena de les cases i terres que havien venut als convents ja desapareguts i plantejaren molts problemes a l'Estat per tal de demostrar els seus drets i buscar maneres de redimir els deutes.

¹³⁰ També és probable que, degut a les exclaustacions derivades de l'ocupació dels francesos i del Trienni Liberal, la major part dels llibres s'hagueren perdut. No obstant, els llibres de *Gasto* i *Recibo* que comencen el 1814 sí que es conservaren i en cap moment es va fer menció d'ells encara que hi havia obligació de citar-los.

¹³¹ És significatiu que en les *Disposiciones...* del 12 d'agost a l'article 9 es demana la col·laboració dels arrendataris dels convents i monestir perquè faciliten informació sobre la seua relació contractual: «conviniendo evitar providencias... siempre trascendentales, no solo a la Hacienda sino también a los contribuyentes, se encarga a los Intendentes exciten el celo de estos... haciendo ver lo muy grato que será a S.M. se presten espontaneamente a facilitar en las Contadurías de Arbitrios las noticias necesarias respecto a las cantidades con que contribuyan a los monasterios o conventos suprimidos por razón de censales u otros conceptos; lo que asimismo se exigirá a los Prelados o procuradores de las respectivas ordenes, caso que no aparezcan en los documentos o libros de cuenta y razón» (Disposiciones de 12 de agosto de 1835).

Uns pocs anys més tard, com més endavant veure'm, l'edifici del convent i l'hort es van subhastar; també les més de 300 fanecades, dividides en parcel·les, que posseïen els frares¹³². Tanmateix, fins ara, no tenim informació sobre què passà amb les terres i les cases sotmeses a censos o a compres a carta de gràcia. No sabem si els arrendataris, per fi, van arribar a la propietat plena redimint-la.

Finalment, volem donar una informació complementària sobre les propietats immobiliàries del convent: les 4 cases que són propietat plena dels mínims a Alaquàs estaven als carrers del Raval (2) i del Sagrament (2); a més tenien drets sobre altres 11 cases que estaven ubicades als carrers del Convent (3), carrer Major (3), carrer la Séquia (2), la plaça del Sagrament (1), el carrer de la Carnisseria (1) i la plaça dels Ollers (1). Finalment, també exercien el seu dret sobre una altra casa al carrer Gràcia de València¹³³. A aquestes propietats se sumaven els edificis del convent, el seu hort, i l'església de la Mare de Déu de l'Olivar.

Els arrendataris que viuen a les 16 cases propietat del convent són d'Alaquàs excepte l'inquilí del carrer Gràcia de València. Les quantitats anuals que paguen són molt xicotetes, com es corresponia a arrendaments censals antics; per algunes cases es paga a l'any menys que el que corresponia al salari d'un obrer un sol dia. Quasi tots els inquilins paguen l'arrendament el mes de maig (9), per Sant Joan (2) i Sant Miquel (1). Solament una persona està al corrent en el pagament; tots els altres inquilins deuen els darrers anys i, fins i tot, hi ha dues cases sobre les quals no s'havia pagat el cens corresponent des de feia més de vint anys.

Les terres sobre les què el convent té la propietat plena són 340 fanecades (318 de secà i 22 d'horta) i exerceixen el seu dret sobre 37 fanecades comprades a carta de gràcia (33 de secà i 4 d'horta) i també sobre 40 fanecades més per les que, fins aquells moments, havien rebut pensions per import de 342 reials. Així, la propietat dels conventuals arribà a unes 400 fanecades de les quals la major part eren de secà. Quasi totes estaven als termes d'Aldaia, Torrent i Alaquàs.

¹³² No coneguem els beneficiaris d'aquestes subhastes públiques. En tot cas els compradors de les terres no solien ser els arrendataris o els xicotets propietaris dels pobles que tenien greus problemes en presentar-se; en canvi, va ser més freqüent que els comerciants de la ciutat de València es presentaren per comprar les xicotetes parcel·les i deixar-les després en arrendament als llauradors dels pobles.

¹³³ A la relació figuren les pensions que es paguen: per la casa del carrer Convent (3 reials), per altres dues al mateix carrer (4 y 8 maravedisos); per altra al mateix carrer (25 reials 22 maravedisos); per una altra al carrer Major (9 reials); per altres dues cases al carrer Major (29 reials i 14 reials, 20 maravedisos); per una altra al carrer del Sagrament (9 reials); per una altra al carrer de la Séquia (6 reials); per una altra al mateix carrer (3 reials); per una altra al carrer de la Carnisseria (13 reials 8 maravedisos); per una altra al carrer dels Ollers (3 reials). Els pagaments de les pensions dels censos es devien fer per Sant Miquel, el mes de maig i per Sant Joan. Al document figuren els noms de tots els arrendataris i també si estaven al dia dels pagaments o no. Alguns devien l'arrendament des de 1826, 1814, 1810, 1828, etc.

No sabem què va passar aquell any amb les collites de les terres d'Alaquàs i Aldaia que treballaven els frares. A altres convents, com el d'Ondara, el comissionat, després de valorar els fruits que quedaven sense recollir al camp, els va subhastar públicament convocant prèviament a tots els veïns del poble interessants en la compra. Es va complir així amb les normes de la comptadoria d'arbitris d'amortització de la província de València que manava que els correctors dels convents devien donar a conèixer als comissionats els fruits pendents de recollir als camps que treballaven. Després, es devia parlar amb l'alcalde del poble perquè convocara a perits de la vila perquè reconegueren els camps i feren una valoració dels fruits pendents de recollir. Aquestes persones devien obtenir el preu just de tots els béns i, baix jurament, comunicar la quantitat resultant a les autoritats municipals i al funcionari d'arbitris perquè pogueren vendre's com més aviat millor. En el cas d'Ondara tot es va fer en poc més d'un dia. Així, després de determinar el preu just dels fruits dels quatre camps que treballava directament el convent i on hi havia plantades vinyes, oliveres, dacsa i garroferes, «...habiendose hecho bando público y reunidos en la casa... donde se halla alojado el presente comisionado..., por Antonio Orquin pregonero público se puso en venta a publica subasta los frutos de los cuatro campos que cultivaba el convento por su cuenta...»¹³⁴. En canvi, a l'inventari que es va fer a Alaquàs en cap moment es mencionaren els valors dels fruits dels arbres plantats a l'hort del convent o del raïm o les olives que estaven a punt de recollir-se.

L'INVENTARI DELS BÉNS MOBLES I SEMOVENTS

Els frares de l'Olivar, com hem dit, abandonaren el convent els primers dies del mes de setembre de 1835. No sabem si els darrers a anar-se'n van ser allotjats durant un temps a cases d'Alaquàs o d'Aldaia, o buscaren amb rapidesa la seguretat dels habitatges familiars. Coneguem que el mes de juliol, per complir les normes que prohibien vestir els hàbits conventuals, la mateixa comunitat havia decidit donar a cada frare una quantitat de diners per poder-se comprar un nou vestuari. En canvi, no sabem si, abans d'abandonar definitivament el convent, es van emportar alguns mobles o decidiren regalar altres objectes. Tampoc sabem si els dies que el convent restà abandonat va sofrir robatoris igual que passà

¹³⁴ ARV. *Clero*, Llibre 4179, «Diligencia para el justiprecio y venta de los frutos que están pendientes en los campos que cultivaba el convento de Ondara por su cuenta», Ondara, 18 de setembre de 1835, f.164.⁸⁵ *Libro de la Administración...*, f. 7r-11v.

en altres edificis conventuals¹³⁵. No coneguem tampoc si, abans que arribara el comissionat d'amortització, alguns mobles i altres objectes van ser dipositats en diferents cases del poble per tal de no ser nacionalitzats i poder conservar la propietat sobre ells. Al capdavant, la de 1835, era la tercera exclaustració que sofrien els frares en menys de trenta anys i alguns encara podien confiar en la seua tornada i, per tant, en la possibilitat de recuperar aquells mobles i objectes.

El 23 de setembre de 1835, el comissionat del Govern, acompanyat per l'excorrecor del convent i l'alcalde del poble, es disposaren a fer l'inventari dels béns mobles de l'edifici conventual¹³⁶.

A la vista de la lectura de la relació de béns mobles que es va completar aquells dies ens criden l'atenció dos aspectes: l'escassa voluntat de descriure els espais on es troben els mobles dintre de l'edifici i la parquedat de les anotacions. Segurament les dues raons s'expliquen per la rapidesa en què es va fer el registre.

Respecte a la descripció dels llocs on es trobaven els objectes mobles a dintre del convent el comissionat que va treballar a Alaquàs va ser molt parc. Es limità a ressenyar tots els mobles davall dos epígrafs generals: «mobles i cosina». Hem pogut comprovar que diferents comissionats que elaboraren inventaris d'altres convents feren una descripció exhaustiva dels espais on es trobaven

¹³⁵ L'inventari del convent de Sant Vicent de Paül de Monte Olivet es va realitzar el 28 d'agost de 1835. No obstant, al llarg del mes de setembre es van recuperar una gran quantitat d'objectes que havien desaparegut del convent els primers dies del mes d'agost de 1835: «nota de los efectos pertenecientes a la casa misión de San Vicente Paul apresados en diferentes casas de Rusafa por Don Rafael Ortigosa y trasladados al Temple: diez y siete mesas de pino, una cama de nogal desarmada; ocho mantas, ocho almohadas, diez colchones, cincuenta y dos marcos de ventana con cristales. Quince marcos con láminas... Nueve catres de lienzo, uno ídem de hierro... cinco sillones de nogal, un cofre con libros, un cajón con diez y ocho cucharas diez tenedores doce cuchillos, un reloj de arena pequeño, un legajo de Santos, otro de cuadernos y varios libros, diez y seis bancos de camas, un Cristo... (1 de septiembre); ...en diferentes barracas de la huerta se han hallado tres cuadros, una mesa, tres colchones, un lio de papeles y libros que pertenecen al archivo, dos paquetes de escrituras. Un ídem de cuentas y recibos. Un ídem de libros. Un caballo pequeño (3 de septiembre de 1835); ... nota de los efectos extraídos que pertenecían a la casa congregación de la Mision de San Vicente Paul y se hallaban depositados en casa de Salvador Capua maestro carpintero descubiertos por don Rafael Ortigosa: un altar de madera pintado y cortado perteneciente al señor Arzobispo Don Simón López, quince puertas ventanas madera de ídem; ochenta y dos tallas de madera de ciprés correspondientes a una librería, una escalera de tixería de madera de pino..., una porción de tablas sueltas de la librería... (16 de septiembre de 1835); nota de los efectos encontrados en Rusafa que han sido recobrados por Don Rafael Ortigosa que habían sido extraviados por los padres de la Casa Congregación de la misión de San Vicente Paul: diez tablonos de nogal, nueve de ciprés... (septiembre, 16)» (ARV, *Clero*, Llibre 4179, Convento de San Vicente de Paul o de Monte Olivete, f. 205- 207v.).

¹³⁶ «Inventario de los bienes muebles y efectos semovientes, vales reales, créditos contra el estado y particulares y demás que le corresponden al Convento de mínimos de Alacuás, formado por su Comisionado Don Narciso Rubio con intervención del Alcalde de dicho lugar y asistencia del Correcor Don Jayme Pacheron». Inventario del convento de mínimos de Alacuás, parte 3ª y 4ª (ARV, *Clero*, Llibre 4179, f. 81r-82, 22 de setembre de 1835).

els objectes: «claustro alto, claustro bajo, celdas, corredores, refectorio, cocina, caballeriza, bodega, escaleras, naves, capillas, coro, torre campanario, lugar de enterramiento, etc.». Tanmateix, quan el comissionat que va fer l'inventari del convent d'Alaquàs va recórrer l'edifici no va considerar convenient definir els espais del convent: les 12 cel·les que sabem que hi havia, el refectori, el claustre, el celler, l'estable... Es va limitar a anotar:

Veinte y cinco sillas de madera viejas

Cuatro mesas de pino viejas

Dos camas con banquillo

Dos colchones i un gergón

Cuatro sábanas

Dos mantas

Dos cubrecamas

Cuatro almoadas

Tres fundas de ídem

Un cofre viejo

Una pequeña porción de vidriado de barro viejo

Una mesa de pino

Cinco sartenes

Una cuchilla

Una bota de madera con aros de yerro

Un tonel con aros de madera

Una pequeña porsion de leña y maderas viejas

Una artera de madera

Cinco tinajas pequeñas

Las mesas del refectorio de madera asidas al piso

Siete toallas de mesa lienso de ilo viejas

Tres belones de bronce

Una borriquita

Efectivament, la relació de mobles, de roba o de qualsevol altre parament necessari per a dormir, menjar, tindre llum a la nit, etc., és molt breu. Les eines que tenien per treballar la terra ni es mencionen. Això ens fa pensar que, probablement, com va passar a altres convents, els frares exclaustrats tingueren temps de repartir-se, vendre o donar alguns mobles que fins aquell moment havien tingut al seu abast. També és probable que el comissionat no va considerar convenient anotar tot el que hi va trobar.

A l'inventari tampoc es va manifestar cap propietat del convent en diners, encara que fins a finals del mes d'agost, els frares continuaren portant al dia la comptabilitat tant en allò que es referia a entrades com a les despeses. Coneguem que a l'arca de les quatre claus que era preceptiva en cada convent mínim, i que no es menciona al registrar els mobles, continuaren eixint i entrant diners fins als darrers dies del mes d'agost. Sembla, doncs, que el corrector, de la mateixa forma que la major part dels priors d'altres convents, no va declarar davant del comissionat tindre en propietat diners en efectiu.

L'INVENTARI DE L'ARXIU, LA BIBLIOTECA, LES PINTURES I D'ALTRES MOBLES D'UTILITAT ALS INSTITUTS DE CIÈNCIES I ARTS

L'arxiu del convent de l'Olivar devia guardar els documents que justificaven les propietats i les rendes del convent. Els mínims també conservarien les escriptures de fundació de la comunitat, les sol·licituds al rei, les reials ordres, els testimonis i llicències d'amortització, les butles pontificies, els privilegis, els títols de censos, les cartes de gràcia, els llibres de comptes, els contractes, els

expedients de puresa de sang..., etc¹³⁷. Segurament, les exclaustracions durant la Guerra de la Independència i durant el Trienni Liberal comportaren la pèrdua d'una part important dels documents. De qualsevol forma, el comissionat no li donà cap valor a la inclusió d'aquests tipus d'escrits a l'inventari, igual que van fer diferents empleats públics que en el moment de registrar els arxius d'altres comunitats es limitaren a escriure «...su examen [de les escriptures] en el momento se hace difícil e ympracticable según la antigüedad de la letra y fórmula de los contratos...»¹³⁸. Els mínims d'Alaquàs portaven al dia els dos llibres de *Recibo y Gasto* que havien reiniciat l'any 1814 quan tornaren al convent després de la Guerra de la Independència. Doncs bé, el comissionat no va fer cap menció d'aquests llibres a l'inventari quan és evident que el corrector li'ls va mostrar. La falta de coneixements del comissionat i el poc temps que disposava, dificultaren, sense dubte, l'inventari d'aquest fons documental.

Malauradament, l'empleat públic de l'oficina d'amortització tampoc li va donar importància a la biblioteca del convent quan va inspeccionar la llibreria on es guardaven els llibres. Solament es va limitar a anotar que aquesta tenia «...ciento veinte tomos viejos de distintas obras sin ninguna relación, de distintos idiomas» quan va signar el seu registre al costat de les signatures de l'alcalde d'Alaquàs i el corrector del convent¹³⁹.

Hem pogut comprovar, en estudiar altres inventaris de convents de la mateixa orde, que el treball dels comissionats respecte al registre dels llibres de les biblioteques no és uniforme. El d'Alaquàs no va considerar important registrar cap llibre; en canvi, els funcionaris que acudiren al convent de Sant Sebastià de València feren registres descriptius complits:

«Ítem 16. Seis tomos en folio mayor tapas de pergamino de la Sagrada Biblia glosada y con exposiciones de Nicolas Licasí y un tomo índice de la misma en folio mayor y tapas ídem».

«Ítem. 19. Seis tomos en folio con tapas ídem titulados Biblia Bulgata latina traducida en español por el padre Solo y otro en cuarto titulado Biblia Hebrea».

¹³⁷ Sobre la variada tipologia documental del convent dels mínims d'Alaquàs vegeu: BADENAS POBLACIÓN, M^a. J.: *Corpus documental del convento de Nuestra Señora del Olivar: La orden de los mínimos en Alaquàs*, Orden Mínima Seglar de San Francisco de Paula. Fraternidad de Alaquàs, Alaquàs, 2008.

¹³⁸ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Convento Hospital San Juan de Valencia», f.25v i 26r.

¹³⁹ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Inventario del convento de mínimos de Alaquàs, parte 4^a», f. 82v a 84r., Alaquàs, 24 de setembre de 1835.

El comissionat d'arbitris i les persones que l'acompanyaren en la revisió de la biblioteca del convent completaren 385 ítems amb les referències de quasi mil llibres. No obstant, per falta de temps o recursos per acabar la relació d'aquell fons bibliogràfic van finalitzar el registre amb una breu nota que inclogueren a l'ítem 386: «...1136 volúmenes o tomos sueltos, cuyo pormenor se estampará más adelante»¹⁴⁰.

El comissionat del convent de Sant Sebastià de Castalla també va fer el mateix que el d'Alaquàs i es limità a registrar el nombre total de llibres¹⁴¹:

«Ítem 88. Una biblioteca y en ella ciento cuarenta y cuatro libros de varios tamaños de materias predicables, vidas de Santos, moral i devocionarios encuadernados en pergamino».

En canvi, el comissionat del convent de Mutxamel inicià l'inventari sobre els llibres «útiles a ciencias y artes» incloent les referències bibliogràfiques amb els noms dels autors dels volums¹⁴²:

1. Diez tomos en folio obra de Alapide
2. Nueve ídem Sermones de Macillón
3. Cinco ídem Sermones de Reche
4. Uno ídem La voz del Pastor
5. Uno ídem Retórica de Fray Luis de Granada
6. Uno ídem Clarín del Evangelio
7. Dos ídem Apologia de la Religión
8. Uno ídem Manípulos Minorum

¹⁴⁰ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Inventario del Archivo Biblioteca y Pinturas pertenecientes al Convento de Mínimos de San Sebastián extramuros de Valencia... , todo en virtud de órdenes superiores y con arreglo a la Instrucción de la Dirección General de Rentas de 12 de agosto de 1835», f. 50r.-60v.

¹⁴¹ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Inventario de los bienes y efectos del suprimido convento de San Sebastián Mínimos de Castalla», f. 104-109.

¹⁴² ARV, *Clero*, Llibre 4179, « Cuarta Sección. Del inventario del convento suprimido de San Francisco de Paula de la Villa de Muchamiel la cual comprende el archivo libros y enseres útiles a ciencia y artes», f. 143r.

No obstant, quan havia registrat huits ítems i s'adonà del temps que li podia costar inventariar tots els llibres que tenia al davant, va resumir ràpidament el fons bibliogràfic amb tres anotacions més:

9. Doscientos ochenta y ocho tomos de varias obras incompletas

10. Noventa y tres ídem de diferentes autores predicables

11. Cuatrocientos noventa ídem destrozados y inútiles que se ignora su título

Al convent dels mínims d'Ondara figura una relació de 23 llibres de temàtica espiritual¹⁴³ encara que trobem un llibre sobre *Le Art de enseigner la langue française* i també alguns llibres de sermons manuscrits. Al convent dels Sants Metges de Pobla de Rugart s'escriu de nou una nota breu amb el total de llibres: «cincuenta y nueve libros todos fragmentos de obras incompletas de Teología, Moral, Materias predicables y otros asuntos, arrimados en una celda inhabitable, con tapas de pergamino y algunos de ellos sin ellas, de diferentes tamaños»¹⁴⁴. Tanmateix, a Almoradí, figura una relació més completa dels volums de la biblioteca a través de 45 ítems que donen molta informació (format del llibre, tipus de coberta, títol de l'obra i autor) encara que a l'acabar la informació el comissionat considera convenient aclarir que «ninguna de las obras indicadas es completa, pues es lo único de la Biblioteca que se extrajo de las minas cuando el terremoto, según así lo asegura el poblado...»¹⁴⁵. A la biblioteca del convent dels mínims de Xàbia sorprén l'escassetat de llibres que troben els funcionaris i el seu mal estat: «...diez tomos de Cornelio sobre la Sagrada Escritura y Teología y están en completa inutilidad»¹⁴⁶.

Així, si acceptem les versions de la majoria de comissionats, a excepció del convent de Sant Sebastià de València, que exercia de casa mare dels mínims a les províncies de València, Castelló i Alacant; i probablement el de Mutxamel,

¹⁴³ ARV, *Clero*, Llibre 4179., «Ondara. Efectos pertenecientes a Ciencias y Artes de que se entrega Don Felipe Gil en nombre y representación del señor Alcalde Mayor de Denia como Comisionado al efecto por el señor Gobernador Civil de la Provincia de Alicante. Archivo y Biblioteca», f. 162r.

¹⁴⁴ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Convento suprimido de los Santos Médicos de la Puebla de Rugart, Orden de San Francisco de Paula», f.180v.

¹⁴⁵ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Almoradí. Copia del inventario del convento suprimido de San Francisco de Paula Mínimos...», f.99r.

¹⁴⁶ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Inventario que formalizó Don Pedro Viñas Comisionado de Arbitrios de Amortización de Denia y su Partido... en la toma de posesión del convento de mínimos de la villa de Javea titulado de la Virgen de la Victoria, después de haberse intimado por la Autoridad Civil al Guardián del referido Convento la supresión del mismo a consecuencia de las órdenes vigentes...», f. 120v.

l'any 1835 no hi havia biblioteques “dignes de referir els seus títols” als convents de l'orde a Alaquàs, Castalla, Pobla de Rugart, Viver, Almoradí, Ondara i Xàbia. És probable que fora així, encara que ens inclinem a pensar que els comissionats, en la majoria dels casos, no compliren la tasca encomanada. És probable també que les comunitats religioses abans d'anar-se'n hagueren tingut temps de traure de les biblioteques dels convents alguns llibres, especialment els més valuosos.

Al llibre de *Gasto* del convent d'Alaquàs que comença l'any 1814, quan es reprén la comptabilitat de la comunitat després de la Guerra de la Independència, no figura cap despesa per la compra de llibres. Solament, l'any 1834 hi ha un desembossament de 46 reials quan els frares del convent, molt interessats per conèixer les notícies que els podien afectar, se subscriuren a *La Gaceta de Madrid*¹⁴⁷.

Respecte a la temàtica, autoria o tipus d'enquadrernació dels llibres, en el cas del convent d'Alaquàs, no podem dir res perquè no va quedar registrada la seua descripció, ni tampoc els títols de les obres ni els seus autors o editors. Tanmateix, a l'estudiar inventaris d'altres convents mínims, hem pogut comprovar que la major part dels volums que conformen les biblioteques tenen una mida d'un foli i cobertes de pergamí. Quasi tots són de temàtica religiosa, especialment de Teologia i Moral; però també es registren llibres de Matemàtiques, Història, Física i Història Natural. La majoria dels llibres estan editats en llatí i castellà; també en italià i francès. Una bona part de la relació de llibres de Sant Sebastià o de Mutxamel van estar publicats al llarg del segle XVIII.

El comissionat d'arbitris d'amortització també va inventariar les pintures que es trobaven al convent d'Alaquàs. Al llegir la relació, ens sorprèn de nou la seua brevetat; la llista té cabuda en mitja pàgina. Altra vegada el comissionat d'Alaquàs es va limitar a enumerar les pintures sense donar quasi informació sobre elles¹⁴⁸. En cap moment va indicar el lloc on estaven exposades. Solament registrà la seua iconografia.

Un cuadro de madera con dos Ángeles

Otro de lienzo de Santo Tomás

¹⁴⁷ ARV, *Clero*, Llibre 3891. *Libro del gasto de este convento de N.S. del Olivar de la Villa de Alaquàs orden de Mínimos de San Francisco de Paula*, mes de juny de 1834.

¹⁴⁸ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Inventario del Convento de Mínimos de Alacuás del Archivo Biblioteca pinturas y demás enseres de utilidad a los institutos de ciencias y artes formado por el comisionado Don Narciso Rubio con Intervención del Alcalde de dicho Lugar y aquiescencia del Padre Corrector Don Jayme Pacheron, parte 4^a», f. 82v-84r.

Otro lienzo del Nacimiento

Otro lienzo con un ramo de flores

Otro ídem de la Virgen del Olivar

Otro con una Virgen de lienzo

Otro lienzo la adoración de los Santos Reyes

Un cuadro lienzo de San Cristóbal

Otro ídem de San Antonio

Otro ídem un país

Otro ídem un país

Otro ídem la Escala de Jacob

Otro ídem un paso de Historia antigua

En estudiar inventaris d'altres convents dels mínims¹⁴⁹ hem pogut comprovar de nou que la forma de registrar les pintures, tampoc és uniforme per part dels comissionats d'arbitris d'amortització. En el convent de la Pobla de Rugart, per exemple, s'indiquen minuciosament on estaven les pintures: «en la pared de la celda correctoral..., en la pared del corredor de arriba..., en la escalera, en el refectorio...»¹⁵⁰. En el convent de Sant Sebastià de València la informació sobre les pintures és major: «en los claustros de este convento existen 32 cuadros clavados a la pared pero que pueden sacarse que representan varios pasajes de la vida de San Francisco de Paula. En el coro y dormitorio del convento existen igualmente doce cuadros que representan varios venerables de la orden y pasos de la muerte del Señor y también están clavados a la pared y pueden

¹⁴⁹ ARV, *Clero*, Llibre 4179. *Comisión Provincial de Arbitrios de Amortización. Provincia de Valencia. Yndice de los Ynventarios comprendidos en este libro. Inventario de los mínimos de Valencia: 1ª parte Fincas y Censos, 2ª Títulos de pertenencia, 3ª Bienes muebles, etc., 4ª Archivo, Biblioteca, Pinturas, etc., 5ª parte Convento, Yglesia, etc.* (Conté els inventaris dels convents mínims de Sant Sebastià de València – f.39r-67v, Alaquàs –f. 75 a 84r-; Almoradí –f. 87r a 101r-; Castalla –f.104 a 109-; Xàbia – f. 113 a 121r-; Mutxamiel – f.124 a 148r-, Ondara -, f. 155r a 164r.-; Puebla de Rugart – f. 167r. a 183r.) i Viver –f. 188 a 199v.-).

¹⁵⁰ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Convento suprimido de los Santos Médicos de la Puebla de Rugart, orden de San Francisco de Paula», f.180v.

extraerse...»¹⁵¹ Alguns comissionats, fins i tot, indiquen la qualitat que els mereixen les pintures: «todos estos cuadros son de pintura inferior y bastante estropeados»¹⁵² o «Todos estos cuadros son muy viejos»¹⁵³.

Malauradament, el comissionat d'Alaquàs no va escriure cap comentari sobre les pintures: ni la seua autoria, ni l'estat de conservació, ni les mesures dels quadres, ni el lloc on es trobaven, encara que suposem estaven al claustre, als corredors, al refectori o a les cel·les. Per altra part, als llibres de comptabilitat del convent entre 1814 i 1835 no hem trobat cap pagament per la compra d'un quadre; així és que les obres exposades devien ser antigues.

Les pintures dels convents expropiats eren considerades «efectos pertenecientes a ciencias y artes» i devien ser entregades als comissionats nomenats pel governador civil de la província perquè, complint les disposicions oficials, portaren les pintures als edificis assenyalats (a València, a l'edifici del Temple), on serien analitzades i classificades pels experts que eren els que devien decidir sobre el seu valor artístic. No obstant, després d'estudiar el convent dels mínims d'Alaquàs i altres convents del mateix orde al llarg del nostre país pensem que aquesta feina seria molt difícil per a portar endavant a causa de la gran quantitat de quadres que en poc de temps arribaren als magatzems; i també per la falta de professionals preparats per fer aquesta tasca. No sabem si les pintures del convent d'Alaquàs van ser trasllades a l'edifici del Temple, a València, o es quedaren a l'església de l'Olivar que, com veurem més tard, va romandre oberta al culte.

L'INVENTARI DE L'ESGLÉSIA: RETAULES, ORNAMENTS I VASOS SAGRATS

El Reial decret de 25 de juliol i les Disposicions del 12 d'agost de 1835, també manaven inventariar les esglésies dels convents i tot el que es conservara al seu interior foren retaules, ornaments, vasos sagrats, imatges dels sants i de la Verge, etc.¹⁵⁴

¹⁵¹ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Inventario de todas las fincas rústicas y urbanas, censos y demás rentas pertenecientes al Convento de Mínimos de San Sebastián extramuros de Valencia», 24 d'agost de 1835, f. 50 r.

¹⁵² ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Ynventario que formaliza Don Pedro Viñán comisionado de arbitrios de Amortización de Denia y su Partido de los bienes..., en la toma de posesión del convento de la Orden de Mínimos calzados titulados de la concepción en el Poblado de la villa de Ondara...», f. 161.v.

¹⁵³ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Convento suprimido de los Santos Médicos de la Puebla de Rugart, Orden de San Francisco de Paula», f. 180v.

¹⁵⁴ Els preceptes del 12 d'agost de 1835 els hem estudiat a «Disposiciones para la mayor claridad en la ejecución y exacto cumplimiento del Real decreto de 25 de julio de 1835» (*Boletín Oficial de la Provincia de Zaragoza*, 25 de agost de 1835, p. 2-3).

Així, el 23 de setembre de 1835 el comissionat va procedir a registrar els objectes necessaris per al culte que es trobaven a la sagristia i el temple de la Verge de l'Olivar¹⁵⁵. Però, de nou, no va considerar important donar molta informació a l'hora d'inventariar les escultures i pintures que hi havia al temple. Respecte als retaules de les tres capelles del costat de l'Evangeli, de les dues del costat de l'Epístola, dels dos altars que estaven a baix del cor alt del temple i del retaule de l'altar major on estava la Verge de l'Olivar es va limitar a anotar:

«Diez altares de madera pintada con distintas invocaciones».

Segons el prevere Timoteo Casabán¹⁵⁶ a l'església hi havia set capelles amb altars on es veneraven les imatges de la Soledat, del beat Gaspar Bono, de Sant Miquel, de Sant Francesc de Paula, del Santíssim Crist, de Jesús Natzaré i de l'Ecce Homo. A més, tocant a l'altar major es trobava el retaule presidit per la imatge de la Verge de l'Olivar¹⁵⁷. Malgrat que alguna de les escultures podien haver tingut interès per a les acadèmies d'arts i ciències no es va fer cap menció d'elles al fer l'inventari.

Era prescriptiu que els comissionats d'arbitris d'amortització i els comptadors entregaren els béns inventariats de les esglésies a les persones nomenades pels respectius governadors civils. No obstant, pel que respecta als ornaments, els vasos sagrats, les imatges dels sants o de la Verge i els objectes o teles més usuals per mantindre el culte, després d'informats els ordinaris eclesiàstics, s'ordenava entregar-los al rector de la parròquia del poble perquè se'n fera càrrec. En el cas del cenobi d'Alaquàs, uns mesos més tard, es va decidir que l'església continuara oberta al culte el que va significar que totes les imatges i quasi tots els ornaments es quedaren al seu interior.

¹⁵⁵ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Inventario del convento de Mínimos de Alacuás de su iglesia, ornamentos y vasos sagrados formado por el Comisionado para el efecto Don Narciso Rubio con intervención del Alcalde Francisco Portales y asistencia del corrector de dicho Convento Don Jayme Pacheron. Parte 5ª. Alacuás veinte y tres de setiembre de mil ochocientos treinta y cinco. Don Narciso Rubio. Francisco Portales. Don Jayme Pacheron», f. 83.

¹⁵⁶ CASABÁN, T.: *Breve descripción histórica religiosa de la villa de Alacuás con novena y gozos a la Virgen del Olivar*. Alaquàs, ca 1898, p. 16.

¹⁵⁷ Respecte a l'església de la Mare de Déu de l'Olivar i els seus aspectes històrics i artístics vegeu: BESÓ ROS, A.: «La capella de l'antic convent de la Nostra Senyora de l'Olivar d'Alaquàs. Aspectes històrics i artístics», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XIII, Alaquàs, 1994, p. 35-58; i «Als peus de l'olivera, la presència de la Verge Maria en la història d'Alaquàs sota la invocació de Mare de Déu de l'Olivar», *Col·lecció 700 anys*, núm. 1, Parròquia Mare de Déu de l'Olivar, Alaquàs, 2001; ABAD AZUAGA, M.: «Los retablos de Nuestra Señora del Olivar de Alacuás. Estudio estilístico e iconográfico», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVII, Alaquàs, 1988, p. 43-54.

Hem pogut comprovar que als convents mínims de Castalla¹⁵⁸, Xàbia¹⁵⁹, Mutxamel¹⁶⁰, Viver¹⁶¹ i d'altres, els objectes necessaris per a continuar celebrant el culte a les esglésies foren entregats als rectors de les parròquies que solien estar presents en el moment en què es confeccionava l'inventari. Ells també signaven la relació, rebien una còpia o certificació i prenien possessió dels objectes de culte. No obstant, en el cas d'Alaquàs, no sabem la raó per la qual no hi va estar present el rector de la parròquia de l'Assumpció. Va ser l'alcalde del poble, Francisco Portalés Sena, qui va signar l'acta de recepció dels objectes religiosos¹⁶².

L'inventari de l'església dels mínims d'Alaquàs es continuà amb les anotacions referents als elements que hi havia a l'interior del temple i els suports mòbils de fusta o de bronze per sostindre els ciris que il·luminaven els altars. També es va fer menció de les tovalloles que cobrien aquests encara que no es fa constar en cap moment el tipus o qualitat de la tela en què havien estat teixides:

Tres confesionarios de pino

Un púlpito de pino

Una sillería de coro de pino asida a la pared

Cinco bancos de madera de Iglesia

¹⁵⁸ ARV, *Clero*, Llibre 4179, «Inventario de los bienes y efectos del suprimido convento de San Sebastián Mínimos de Castalla» f. 109.

¹⁵⁹ «Los ornamentos, vasos sagrados y alajas de que se ha hecho entrega al señor pavorde de la Yglesia Parroquial de Javia el Dr. Don Juan Bautista Bolufer como comisionado al efecto por el señor Gobernador de la mitra de esta diócesis...» (ARV, *Clero*, Llibre 4179, f. 117r).

¹⁶⁰ «En este estado se concluyó dicho inventario... de los objetos señalados en la sección 5ª desde el número 1 hasta el 138 se hizo cargo el Señor Párroco de esta villa en calidad de delegado Diocesano...» (ARV, *Clero*, Llibre 4179, f. 148v).

¹⁶¹ «Cuya entrega hace don Vicente Montero, comisionado subalterno de arbitrios de amortización del Partido de Segorbe, según orden del señor Comisionado principal de la provincia... al señor don Miguel Lozano cura párroco de la villa de Viver nombrado por el ilustrísimo señor Obispo de esta diócesis para dicho objeto por medio del inventario duplicado firmado por dicho señor cura y el indicado comisionado subalterno con arreglo a la precitada orden» (ARV, *Clero*, Llibre 4179, f. 199v).

¹⁶² El prevere en Timoteo Casabán, més de seixanta anys després de l'exclaustració, conta el paper de l'alcalde i el poble d'Alaquàs en les decisions per tal de conservar l'església del convent: «... vino el año 1834 (sic), y en esta época de tristes recuerdos, tuvieron que abandonar [los religiosos mínimos] con sentimiento y dolor este su apreciado retiro. ¡Día de luto para Alacuás! Con la exclaustración de los mínimos, silencioso y triste quedó el santuario de María del Olivar; pero no, los de Alacuás no podían permanecer indiferentes ante estos acontecimientos, ni podían abandonar a su querida y excelsa Madre, y, por eso, en unión de su alcalde que en la citada fecha lo era D. Francisco Portalés Sena, colocáronse frente a la revolución, no permitiendo en manera alguna, como buenos patricios y amantes hijos de la Virgen del Olivar, que fuese demolida su Iglesia ni profanadas las imágenes que en la misma se veneran...» (CASABÁN, T.: *Ibidem*, p. 14-15).

Ocho lámparas de bronce

Veinte y ocho candeleros de madera

Dos lámparas de bronce

Seis toallas sobre los altares

Quan acabaren l'inventari dels objectes de l'església passaren a la sagristia; després, al claustre del convent; i, finalment, pujaren al campanar. A l'inventari quedaren anotats: els jocs d'altar (corporals, tovalloles, purificadors, frontals –palis–...) que mostraven teixits i brodats diversos. També es va recollir la vestimenta dels freres pròpia de les celebracions eclesiàstiques: l'alba o túnica, la casulla, la dalmàtica, les capes, el roquet..., encara que el comissionat no va considerar important fer referència als colors de les teles que tanta importància tenien a les celebracions religioses. A la sagristia també es trobaren els missals i llibres litúrgics per a la celebració de la missa i dos exemplars del ritual romà, el llibre que conté la major part dels ritus de l'església catòlica. També les campanetes, els sons de les quals servien de guia als fidels que assistien a missa:

Dos misales y dos rituales

Dos campanas de misa de bronce

Dos toallas de mesa de altar de algodón

Cinco casullas de diferentes colores de seda galón falso completas

Dos albas de hilo

Una toalla de mesa de altar de seda blanca

Tres sillas de nogal forradas de damasco encarnado

Un palis de raso imperial de color de plata con guarnición de franja de seda de color oro

Dos albas de lino de hilo

Dos corporales

Diez y seis purificadores

Dos roquetes de hilo

Un tapete verde de floreado de ropa de seda

Cinco casullas de distintos colores de seda con galón falso

Una capa blanca con galón falso

Otra ídem ídem

Dos dalmáticas y una toalla blancas de seda y galón falso

També s'inventariaren els vasos sagrats propis del culte, com els copons, el vas gran que conté les hòsties consagrades; o el calze, una copa on es consagra el vi durant la missa. També la patena o plat xicotet on es col·loca l'hòstia durant la missa o les culleretes que servien per a posar una miqueta d'aigua al calze. També es registra l'encenser per a determinades celebracions i un *baril* (viril?) que probablement protegiria una relíquia.

Un copón de plata como de peso de diez onzas con el rotulo del convento

Un incensario de hoja de lata

Dos cálices con el pie de bronce y patenas vasos y cucharas de plata

Un baril de bronce con ara celi de plata

A continuació es registraren a l'inventari les imatges de culte i les joies que adornaven a la Verge de l'Olivar, testimonis de la devoció dels fidels del poble¹⁶³.

Una Virgen del Pilar de plata

Una cadena de plata con un corazón

¹⁶³ La referència a les joies de la Verge es conté a la visita que en Eugenio Muñoz, ministre de l'Audiència fa al convent dels mínims l'any 1753: «...La imagen de Nuestra Señora està en Camarín detrás del Altar Maior, y adornan el nicho, y la imagen misma un gran número de preveas especialmente anillos y mazetas tributados por la devoción...» (JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs y Aldaya a mediados del siglo XVIII», *Publicaciones del Instituto de Bachillerato de Alaquàs*, 1982, v. 2, p. 13).

Otra ídem de plata sobre dorada con un corazón

Una bellota de *picora* con guarnición de metal

Dos urnas de culto de plata sobre dorado y *picoras*

Un collarsito de perlas con candado de plata

Unos pendientes de plata piedras y perlas

Un anillo de *picoras* y verdes de plata dorada

Una corona de la Virgen del Olivar Patrona del Pueblo y otra del Niño como de peso de unas cuatro onzas las que han quedado en la imagen por no poderse desclavar sin quebrantar la imagen

Finalment, també es va incloure a la relació les campanes que feia servir el convent:

Cinco campanas en el campanario medianas y tres pequeñas en los claustros.

L'inventari es va aprovar el vint-i-tres de setembre de mil vuit-cents trenta cinc pel comissionat d'amortització, Narciso Rubio; per l'alcalde d'Alaquàs, Francisco Portalés i pel ex-corrector del convent dels mínims, Jaime Pachéron. Tots tres procediren a signar el document del que es feren tres còpies.

LES SETMANES SEGÜENTS A LA NACIONALITZACIÓ DE LES PROPIETATS DEL CONVENT

Les setmanes següents, els llibres i, probablement, algunes pintures del convent dels mínims de l'Olivar, es traslladaren a València, a l'edifici del Temple. Entre els mesos de setembre i desembre de 1835 arribaren a aquest edifici milers d'objectes procedents de tots els convents de la província. Anava a començar el seu estudi i classificació per conèixer quins eren considerats d'utilitat per les acadèmies de ciències i arts.

L'edifici del convent dels mínims d'Alaquàs restà tancat durant els anys següents; l'església, en canvi, per decisió expressa de l'autoritat eclesiàstica, va romandre oberta al culte religiós. No eixiren del temple la majoria d'objectes necessaris per a les celebracions religioses. Els retaules, les pintures i escultures que hi havia a les capelles es conservaren al seu interior fins a 1936.

Encara que no és el nostre objectiu estudiar el procés desamortitzador que es va produir després de la promulgació del Decret de Mendizábal de 19 de febrer de 1836, en el que quedaven «... declarados en venta desde ahora todos los bienes raíces de cualquier clase, que hubiesen pertenecido a las Comunidades y Corporaciones religiosas extinguidas...»¹⁶⁴, béns que havien quedat registrats a inventaris com el que estem estudiant, volem fer constar que entre el mes d'octubre de 1835 i els primers mesos de 1841 l'edifici del convent restà abandonat sofrint segurament l'espoli de les seues estances. Tanmateix, l'Ajuntament d'Alaquàs, al costat de les autoritats eclesiàstiques, van tindre cura de l'església on es veneraven les imatges de la Mare de Déu de l'Olivar i de Sant Francesc de Paula. El valor sentimental i espiritual d'allotjar i venerar aquestes imatges ajudaren a prendre la decisió de conservar el temple.

La venda de l'edifici de l'antic convent va tardar uns quants anys a produir-se. A l'arxiu dels antics senyors d'Alaquàs¹⁶⁵ hi ha molts documents que acrediten el plet que el senyor del poble va mantindre contra l'Estat per la propietat de l'edifici del convent i del seu hort. Segons el marqués de la Casta aquests béns devien ser-li reintegrats a la seua família al deixar de complir els frares els compromisos que motivaren la fundació de la comunitat religiosa.

A l'arxiu senyorial hi ha molts rebuts que demostren pagaments per la busca i còpia d'escriptures de la fundació del convent suprimit¹⁶⁶ i també de les diligències judicials per reclamar la propietat. Això es correspon amb les demandes per part de l'Estat de voler cobrar-se els compromisos econòmics que el senyor tenia amb els frares del convent i que una vegada nacionalitzats els seus béns, aquests li corresponien segons la llei. Així, el marqués de la Casta va haver de continuar pagant a l'Estat durant uns anys el valor dels drets

¹⁶⁴ CUENCA, J.M.: *La iglesia española ante la revolución liberal*, Rialp, 1971, p.33.

¹⁶⁵ A l'Arxiu del Regne de València es poden consultar les riques fons documentals *Casa de Alaquàs* i *Marqués de la Casta*. Sobre les característiques dels documents vegeu: CUÑAT CISCAR, V.Mº. i JUAN REDAL, E.: «Conflictos en l'administració senyorial durant la primera meitat del segle XIX: l'Arxiu de la Casa d'Alaquàs», Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta-Sud, II Congrés d'Història de l'Horta-Sud, *Col·lecció Miscel·lània de l'Horta-Sud*, 1, Catarroja, 1992, p. 181-190; CUÑAT CISCAR, V.Mº.: «L'Arxiu de la Casa d'Alaquàs: els inventaris, els documents, els index...», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXIV, Alaquàs, 2005, p. 9-350.

¹⁶⁶ «Recibo de Don Juan Peratoner, de este comercio, como apoderado general del señor marqués de la Casta y Manfredi pagando por este quinientos quince reales cuatro maravedises por los derechos de la saca de copia de la escritura de fundación del convento suprimido de mínimos del lugar de Alaquas ... y diligencia de mandato del juez, lo de busca, guarda y custodia por años de antigüedad, sellos...» (ARV, *Casa de Alaquàs*, caixa 3, exp. 101. Rebut 1839).

compromesos amb els frares encara que aquests ja no estaven al convent des del mes de setembre de 1835¹⁶⁷.

El plec de condicions per a la subhasta pública de l'edifici i l'hort es va fer el mes de gener de 1840 quedant l'església i la sagristia fora de la venda. Segons el plec de condicions de la subhasta el comprador s'obligava a practicar «las obras necesarias para incomunicar la Iglesia i la sagristia con lo restante del edificio, interviniendo en esta obra las personas que se designaren por la Junta, y el Señor Gobernador eclesiastico». A més, el comprador també devia «...hacer desaparecer de la fachada [del convent] todo emblema i aspecto significativo de su anterior destino»¹⁶⁸.

L'any 1841, Pedro Enrich, va comprar l'edifici i l'hort de l'antic convent dels mínims per 74 210 reials de velló¹⁶⁹, mentre el marquès de la Casta, continuava pledejant contra l'Estat perquè es suspenguera la venda de l'edifici i se li restituïra els edificis del convent¹⁷⁰. També pretenia ser declarat lliure de continuar pagant les pensions anuals que ell mateix i la seua família havien pagat als frares des de la fundació del convent¹⁷¹. Encara l'any 1844 la hisenda pública continuava

¹⁶⁷ «D. José Belda y Asensio, comisionado principal de arbitrios de amortización. He recibido del señor marqués de la Casta por mano de Don Juan Peratoner seis mil reales vellón a buena cuenta de los censos en frutos que respondía a dicho convento para manutención de religiosos, 5 de julio de 1839» (ARV, *Casa de Alaquàs*, caixa 3, exp. 101: «Recibos. Comisión Principal de la Provincia de Valencia, núm. 144. Amortización Religiosos, Mínimos de Alacuás»).

¹⁶⁸ CUÑAT CISCAR, V. M^a.: «Los documentos de propiedad del antiguo convento de los Mínimos de Alaquàs (1841-1896)», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXVII, Alaquàs, p. 52.

¹⁶⁹ L'article de CUÑAT CISCAR, V. M^a., aporta la relació de tots els testimonis de transmissió de la propietat d'edificis i terres desamortitzades del convent dels mínims d'Alaquàs. L'estudi proporciona 21 documents que acrediten la successió de propietaris que van posseir el convent després de la nacionalització dels seus béns (*Ibidem*, p. 29-110).

¹⁷⁰ «He recibido de Don Juan Peratoner, como apoderado del marqués de la Casta y Manfredi, la cantidad de reales vellón trescientos setenta y ocho con dos maravedises por mis derechos de abogado de un dictamen con vista de antecedentes sobre el edificio del estinguido convento de Santa María del Olivar de Alacuas y sobre cierta pensión impuesta por el noble don Jacobo de Aguilar en favor de la comunidad religiosa ahora suprimida, y por los recursos a la Intendencia y papel suplido para que se declare la caducidad de dicha pensión y se suspenda la venta del edificio. Valencia, 21 de diciembre de 1840» (ARV, *Casa de Alaquàs*, caixa 3, exp. 117. Recibos Manfredi 1840).

¹⁷¹ «He recibido de Don Juan Peratoner, como apoderado del marqués de la Casta, 420 reales vellón por las dietas del apremio en que estoy comisionado por el señor intendente contra dicho ilustre marqués por lo que resulta debe a las oficinas de amortización por la obligación que tenía de dar anualmente a la Comunidad de Mínimos de Alacuas cierta porción de aceyte, arroz, vino y trigo, cuyo adeudo asciende a 16056 reales vellón 22 maravedises en 21 de junio en que caducó la obligación por la ley de dicha fecha. Cuya cantidad es comprensiva hasta el día de hoy y se contiene en ella diez reales importe del despacho de apremio. Valencia, 20 de agosto de 1842 (ARV, *Casa de Alaquàs*, caixa 3, exp. 101. Recibos 1842). També podem incloure el següent rebut que es refereix al mateix concepte: «Recibí del señor marqués de la Casta y de Manfredi y por mano de su apoderado Don Juan Peratoner, doscientos diez y ocho reales por mis derechos de abogado y papel suplido hasta la fecha en el pleito que le dirijo contra la amortización sobre que se le declare libre de la obligación de pagar la pensión con que contribuía al convento de mínimos de Alaquàs y se le restituía el edificio. Valencia, 12 de diciembre de 1843» (ARV, *Casa de Alaquàs*, exp. 101: «Subcarpetas Manfredi, recibos 1843»).

reclamant-li cada any les prestacions d'aliments que entregava als religiosos del convent suprimit¹⁷². Dos anys més tard, el 30 de juny de 1846, l'advocat del marquès insistia a estudiar i presentar les escriptures antigues de la fundació a les oficines d'Amortització¹⁷³ per tal que es donara per extingit el cens per aliments¹⁷⁴. El plet contra l'administració dels Béns Nacionals de la província perquè es declararen nul·les les prestacions alimentàries es va resoldre després de l'any 1847, més de dotze anys després de la sortida dels frares. La propietat de l'edifici del convent mai va tornar al marquès de la Casta encara que va continuar reclamant el seu dret a ella fins a la seua mort l'any 1849.

L'edifici i l'hort del convent corregueren sorts diferents després de la subhasta. L'hort era valuós i es va continuar cultivant. L'aigua lliure de la *Sequiet* va permetre sembrar i conrear arbres fruiters des del mateix moment de la resolució de la subhasta el 1841¹⁷⁵. Els anys següents, s'aprofitaren l'entrada, la cuina i algunes cel·les de l'edifici de l'antic convent per reformar dues cases que serviren per a hostatjar a l'hortolà que cuidava de la propietat¹⁷⁶. No obstant, la major part de les instal·lacions conventuals restaren abandonades fins quaranta anys més tard quan les religioses oblates compraren l'antic convent, el seu hort i unes poques fanecades que havien pertangut als mínims i havien estat subhastades el 1849¹⁷⁷. El 8 de maig de 1878 « otorgada la escritura de venta... enseguida se empezaron las obras de reparo en el trozo de convento que quedava en

¹⁷² «He recibido del señor marqués de la Casta... mil noventa y cinco reales vellón por todos los costes... de los autos que se siguen con la hacienda pública y rama de bienes nacionales de esta Provincia sobre que se declare no venir obligado dicho señor marqués a pagar a la Hacienda ciertas prestaciones alimenticias que entregaba a los religiosos del suprimido convento de Mínimos de Alacuás y en reclamación del edificio y huerto del mismo. Valencia, 11 de noviembre de 1844» (ARV, Casa de Alacuás, exp. 101: «Subcapeta Manfredi. Recibos 1844»).

¹⁷³ «He recibido de Don Juan Peratoner como apoderado... la cantidad de sesenta reales de vellón causadas en el examen y reconocimiento de pergaminos antiguos y extracto de los mismos... Valencia, 30 de junio de 1846» (ARV, Casa de Alacuás, exp. 101: «Subcapeta Manfredi. Recibos 1846»).

¹⁷⁴ «Recibí del señor marqués de la Casta y Manfredi... ochenta y ocho reales de vellón por mis derechos de abogado desde San Juan de Junio hasta el día y papel sellado... en los autos con la Amortización sobre que se declare extinguido cierto censo a favor del convento de Mínimos de Alacuás...», 20 de diciembre de 1846» (ARV, Casa de Alacuás, exp. 101. Recibos Manfredi 1846).

¹⁷⁵ «...con su huerto contiguo, cercado de pared, compuesto de diez hanegadas poco más o menos... de tierra destinada a sembradura, conteniendo en su superficie sobre cien o más árboles frutales de diferentes clases...» (CUÑAT CISCAR, V.M.º: «Los documentos de propiedad del antiguo convento de los Mínimos de Alacuás (1841-1896)», *Quaderns d'Investigació d'Alacuás*, v. XXVII, Alacuás, 2007, p. 88).

¹⁷⁶ «...finca situada al extremo de la calle Mayor de Alacuás contigua a la iglesia del convento de los Mínimos, demarcadas las casas con los números sesenta y nueve y setenta y uno de la manzana diez...» (CUÑAT CISCAR, V. M.º, *Ibidem*, p. 88).

¹⁷⁷ La notícia de la subhasta d'aquesta propietat es conserva a un certificat del registrador de la propietat de Torrent signat el 11 d'abril de 1878 (CUÑAT CISCAR, V. M.º, *Ibidem*, p. 84).

pie... Solo para sacar escombros de los claustros y patio se tuvo que trabajar bastante... Qué lástima daban aquellas ruinas, aquel triste abandono de un monasterio habitado durante más de quinientos años...»¹⁷⁸.

S'iniciava una nova etapa per a l'antic edifici conventual¹⁷⁹. L'església del convent i el culte a les imatges dels seus altars i capelles mantindria viva la memòria dels frares mínims fins ara mateix.

CONCLUSIONS

- El convent de la Mare de Déu de l'Olivar d'Alaquàs, des de la seua fundació l'any 1537 i fins al 1835, acumulà propietats diverses que van ser amortitzades al llarg dels anys. Aquestes propietats havien arribat al convent a través de la fundació de beneficis, donacions, el treball dels propis conventuals, les compres, etc.
- Els governs liberals a partir de 1834 portaren endavant diverses mesures legislatives per tal de nacionalitzar les propietats del clero regular i d'altres institucions religioses. Amb la presa de possessió d'aquestes propietats i la seua venda posterior es pensava solucionar els greus problemes financers que tenia la hisenda pública.
- Durant els mesos de juliol i agost de 1835 es produïren per tota Espanya revoltes populars que intentaren accelerar el procés de canvi polític. Les Juntres ciutadanes que nasqueren per tot el país demanaren la supressió dels convents i monestirs i també l'expropiació dels seus béns. Per frenar els aldarulls, millorar la hisenda pública, acabar amb la guerra carlina i portar a l'èxit la causa liberal, els governs del comte de Toreno i de Juan Álvarez Mendizábal, van publicar una sèrie de decrets destinats a suprimir els convents i ordes religiosos per prendre possessió dels seus béns i vendre'ls a continuació.
- La vida quotidiana dels frares del convent d'Alaquàs es va veure afectada per les lleis anticlericals i pels atacs als convents que es produïren en les jornades revolucionàries dels mesos de juliol i agost de 1835, actes dels quals donaven

¹⁷⁸ SORIANO BESSÓ, J.: «Alaquàs en el último tercio del siglo XIX: la instalación de las religiosas oblatas en el convento de la Virgen del Olivar», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, Alaquàs, 1981, v. I, p. 81-108.

¹⁷⁹ Quan el 1878, les monges oblates compraren les antigues propietats conventuals d'Alaquàs recolliren i classificaren les escriptures de les successives compres i vendes dels edificis i camps dels mínims des de 1841. Aquestes escriptures van ser restaurades per Soledad Franch Díaz-Naranjo l'any 2002 per iniciativa del col·lectiu *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*. L'any 2007 el conjunt documental va estar estudiat per Virginia Cuiat Ciscar.

notícia els diaris de la ciutat de València. Segons el Reial decret de 25 de juliol quedaren prohibits els ordes religiosos que tenien menys de 12 frares i s'obligava els seus membres a exclaustrar-se.

- Els frares mínims d'Alaquàs abandonaren el convent de la Verge de l'Olivar el primer dia de setembre de 1835. No sabem què va ser d'ells després d'aquell dia encara que, quasi amb tota seguretat, quedaren treballant a les parròquies on abans solien celebrar misses.

- En compliment del Reial decret de 25 de juliol i les Disposicions del 12 d'agost de 1835, el 23 de setembre començà a confeccionar-se l'inventari de tots els béns del convent. El conjunt de propietats estava conformat per béns immobiliaris, urbans i rústics; també per drets reials o censos sobre immobles que quedaven subjectes al pagament d'una pensió anual a canvi del capital, rebut en diners o béns arrels, per part del convent. Des de principis del segle XVIII, la majoria de les propietats rústiques dels mínims d'Alaquàs havien estat adquirides per compra directa per tal d'arrendar-les immediatament. La comunitat de frares també havia invertit en carregaments censals i compres a carta de gràcia. Llauredors d'Alaquàs, Aldaia, Torrent... pagaven els dies senyalats les pensions anuals a l'administrador del convent. L'inventari que hem comentat recull el llistat de tots els béns que pertanyien als frares en el moment de la seua exclaustració.

- Els comissionats que redactaren les llistes de les propietats van complir les disposicions del Decret del 12 d'agost de 1835. Tanmateix, després d'haver-hi analitzat l'inventari d'Alaquàs i els dels altres convents mínims a les províncies d'Alacant, Castelló i València, hem comprovat moltes diferències en la forma de confeccionar uns i altres inventaris. De la lectura deduïm que els comissionats tingueren més interès a inventariar els béns immobles i els drets sobre censos i cartes de gràcia que altres propietats com les biblioteques, els arxius, el mobiliari de les esglésies, els objectes que els frares feien servir per al culte, o les riques mostres artístiques que posseïen els convents.

- La informació recollida als inventaris va estar molt influïda per la professionalitat dels comissionats d'arbitris d'amortització. Segurament, molt d'ells no tenien la suficient preparació per a recollir i valorar la riquesa documental dels arxius i biblioteques dels convents; tampoc de les pintures i escultures que trobaren. Per això, uns inventaris van ser més complets que altres. En el cas d'Alaquàs, sembla que el comissionat que va confeccionar l'inventari no era una persona preparada per a fer aquell treball i no va demostrar gens d'interès per la biblioteca, l'arxiu o els retaules de l'església. El seu paper per recollir la informació útil per

classificar els béns artístics va ser molt deficient. No va escriure a l'inventari els noms dels pintors o escultors, no va descriure els materials amb què estaven fetes les imatges; a vegades, ni tan sols va posar el nom de la figura o imatge representada. L'inventari que va registrar no és complet. Probablement, el poc temps que va disposar per confeccionar-lo també actuà en la seua contra. Per altra part, a l'hora de recollir informació, no coneguem el nivell de col·laboració entre el corrector del convent i el funcionari públic.

- El convent quedà abandonat després de l'exclaustració. Almenys durant sis anys va estar sense guarda. Una part important de l'espai es va arruïnar durant aquells moments i els anys posteriors. L'edifici de l'església, en canvi, va continuar obert al culte per acord entre el govern civil i l'eclesiàstic, amb la condició de construir un tancament entre l'antic edifici del convent i el temple. És evident que es va tindre en compte el valor espiritual i sentimental que tenia aquell espai per al poble d'Alaquàs al venerar-se en ella les imatges de la Mare de Déu de l'Olivar i Sant Francesc de Paula. Una part dels objectes de culte continuaren a l'església; altres, es traslladaren a la parròquia del poble. No obstant, desconexem si les pintures o els llibres de la biblioteca arribaren a les acadèmies d'arts i ciències després de ser traslladats a l'edifici del Temple de València. Els llibres de *Recibo y Gasto*, en canvi, es van guardar a l'arxiu d'Hisenda fins que es traslladaren a l'Arxiu del Regne.

- Respecte a la venda dels béns nacionalitats entre el 23 de setembre i el 3 d'octubre de 1835 sabem que l'edifici del convent i l'hort es va traspasar en pública subhasta el 1841. Els anys següents també es van liquidar les terres de propietat plena del convent. No sabem si després de la marxa dels frares, i tenint en compte les deficiències administratives d'aquells moments, es continuaren cobrant per part de la hisenda pública els arrendaments o els drets censals que tenia el convent. Tampoc sabem si les persones que veneren al convent terres o cases a carta de gràcia les redimiren aviat. No coneguem tampoc si alguns arrendataris van aprofitar la falta d'informació de l'administració per a quedar-se amb la terra o les cases sobre les quals tenien la propietat útil. De qualsevol forma els següents anys es presentaren moltes reclamacions. Nosaltres hem pogut seguir el plet del senyor del poble per tal de recuperar la propietat del convent i l'hort que els seus avantpassats havien donat als frares el 1537 i també per deixar de pagar les almoines compromeses amb els religiosos en aquell moment. Anys després es va fallar que el senyor ja no devia pagar les quantitats anuals compromeses amb la comunitat i que seguia pagant a l'Estat. Tanmateix, va continuar litigant per la propietat de l'edifici del convent i el seu hort, encara que no va poder aconseguir que la venda d'aquestes propietats es paralitzara. Deixà de pledejar a la seua mort, el 1849.

- L'inventari del convent d'Alaquàs i les altres llistes de béns que es confeccionaren a tots els convents d'arreu del país, serviren a l'administració pública per conèixer les propietats de les comunitats religioses. No obstant, a l'administració li quedava molt de treball a fer: identificar les terres i cases arrendades; conèixer els drets dels arrendataris; comprovar els contractes d'arrendament quan existien, estudiar les escriptures de propietat sempre que s'hagueren conservat; comprovar als llibres d'administració dels convents qui havia pagat i qui era deutor; demanar la col·laboració de testimonis per demostrar un arrendament antic; respectar les vendes a carta de gràcia i els drets a redimir aquells contractes, buscar informació de les parcel·les de terra de les que no hi existia cap escriptura... En fi, hem pogut verificar que arribar a conèixer els béns dels convents per tal d'organitzar immediatament la seua venda va ser una acció molt complexa, deguda també a la brevetat que es va exigir per portar-la a terme. Pensem que la subhasta pública de les propietats plenes de les comunitats religioses va ser la forma més fàcil per vendre els immobles rústics i urbans; però hi va haver d'altres situacions jurídiques molt més enrevesades per tal d'arribar a vendre els altres tipus de propietats. Milers de persones que tenien contractes censals entraren en litigi contra l'administració per tal de clarificar la seua situació. En el cas d'Alaquàs més de quaranta veïns que havien mantingut des de feia desenes d'anys relacions contractuals d'aquest tipus amb el convent hagueren de litigar per adquirir la propietat plena sobre les cases on vivien o les terres que treballaven i que eren vitals per a la seua supervivència.

ANNEX DOCUMENTAL

I

1835, 23 setembre a 3 d'octubre. Alaquàs

Inventari de les propietats immobiliàries i drets censals del convent dels mínims de la Mare de Déu de l'Olivar d'Alaquàs amb expressió dels noms dels arrendataris, de les pensions anuals i del seu pagament.

ARV, *Clero*, Llibre 4179, *Comisión Provincial de Arbitrios de Amortización. Provincia de Valencia*, f. 75 r y 80v.

TRANSCRIPCIÓN:

Inventario de todas las fincas y urbanas, censos y demás rentas pertenecientes al suprimido convento de Nuestra Señora del Olivar mínimos de Alaquàs con espresion de si se hallan arrendadas, a quién, en qué precio y por cuánto, responsables de los censos, donde radican, pension anual, y estado de su pago, el cual se practica por D. Narciso Rubio comisionado al efecto por el principal de Amortización de esta provincia D. José Belda y Asensio, con intervención de D. Francisco Portalés Alcalde en representación del Sr. Contador de dicho establecimiento, y asistencia del P.D. Jayme Pacheron Prelado de la misma casa religiosa: todo con arreglo a lo prevenido por la Direccion General de Rentas y Arbitrios de dicho ramo en su Instrucción de 12 de agosto de 1835.

Fincas y censos	Arrendatarios o responsables	Dónde radican	Precios o responsables anuales	Tiempo de los arrendamientos	Adeudos
1. Una casa	Luis Tarrega y Vicente Llandisa	Del Arrabal	300 reales vellón	De vencido en San Juan y Navidad	Vicente Llandisa paga en San Juan de Junio, y Luis Tarrega debe desde agosto de 1834 (*)
2. Otra	Francisco Ferrer de Alaquàs	ídem ídem	300 reales vellón	Por medias vencidas en ídem ídem	Pagado hasta San Juan de 1835
2. Otra	Juan Boscó de Alacuás	En ídem plaza del Sacramento	270 reales vellón	Idem ídem ídem	Pagado hasta ídem
4. Otra	Joaquín García de Alacuás	Ídem ídem ídem	226 reales de vellón	Idem ídem ídem	Pagado hasta ídem
5. 3 hanegadas de tierra huerta	Viuda de Manuel Montalt	Término de Alacuás. Partida de Samarra	150 reales vellón	De vencido en San Juan y Navidad	Pagado hasta 24 de junio de 1835
6. 3 hanegadas tierra huerta	Francisco Bosca de Alacuás	Ídem ídem ídem	150 reales de vellón	Ídem ídem ídem	Pagado hasta ídem

7. 48 cahizadas tierra secana	Manuel Forriol y Vicente Tárrega de Alacuás	Término de Alacuás. Partida del Coscollar	60 libras plata	Ídem ídem ídem	Forriol pagado hasta 24 de junio 1835 y Tarrega debe desde Navidad de 1834 (**)
8. 2 hanegadas huerta	Mariano Salvador de Aldaya	En Aldaya partida del sabado	150 reales de vellón	Ídem ídem ídem	Pagado hasta San Juan de 1835
9. 3 hanegadas huerta y 9 hanegadas secano	Pasqual Soler de Aldaya	La huerta en la partida del Viernes y el secano en la de la calle de les Piteres todo término de Aldaya	285 reales vellón	Ídem ídem ídem	Pagado hasta San Juan 1835
10. 1 hanegada tierra huerta	Manuel Palau de Torrente	Termino de Torrente partida del Rollet	75 reales vellón	De vencido en San Juan y Navidad	Pagado hasta San Juan de Junio de 1835
11. Una carta de gracia	Francisco Ignacio y José Ferrer de Alacuás	Sobre 3 cahizadas de tierra secana en el término de Ribarroja Partida de la Mata	6 y ½ libra	De vencido en San Miguel	Desde el 21
12. Otra	José Mas de Torrente	Sobre 3 hanegadas de secano termino de Chiva partida de la Alberca	5 libras	Ídem	Debe desde el año 1831
13. Otra	Bautista Andrés de Aldaya	Sobre 3 hanegadas huerta término de Aldaya partida del miércoles	7 y ½ libras	Ídem	Debe desde 1834

14. Otra	Viuda de Vicente Bonet de Aldaya		13 libras 7 dineros	Pagada hasta San Juan de 1835	
15. Otra	Andrés Sanchis de Aldaya		66 reales	En San Miguel	Debe desde 1831
16. Otra	Mariano Alfonso de Alacuás	Sobre 2 cahizadas de secano en el término de Aldaya partida del Coscollar	90 reales	En San Juan	Debe desde el año 1832
17. Censo	Pedro Aguilar de Alacuás	En Alacuás en una casa calle del convento	3 reales	En mayo	Debe desde el año 1834
18. Un censo	Los herederos de Vicente Forriol de Alacuás	Sobre una casa en Alacuás calle del Convento	4 reales 8 maravedises	En San Miguel	Deben del año 1834 2 reales vellón
19. Otro	Luis Medina	Ídem ídem ídem	25 reales 22 maravedises	De vencido en San Juan	Pagado hasta San Juan de 1835
20. Otro	Mariano Ros de Alacuás	Sobre ídem calle mayor	9 reales	En mayo de vencido	Pagado hasta mayo de 1834
21. Otro	Los herederos de Jayme Beta de Alacuás	Sobre una casa en Alacuás calle mayor	29 reales	Ídem	Debe desde 1823
24. Otro	Gerónimo Peiró de Alacuás	Sobre ídem ídem ídem	14 reales 20 maravedises	Ídem	Debe desde 1831
25. Otro	Jose Peiró de Alacuás	Sobre una casa en Alacuás calle del Sacramento	9 reales	De vencido en mayo	Debe desde el año de 1826

26. Otro	Los herederos de Felicia Martí de Alacuás	Sobre una casa en Alacuás calle de la Acequia	6 reales	Ídem	Deben desde 1826
27. Otro	Vicente Martí de Alacuás	Sobre ídem ídem en ídem	3 reales	Ídem	Debe desde 1814
28. Otro	Los herederos de Vicente Peiró de Alacuás	Sobre una casa en Alacuás calle de la Carnicería	13 reales de vellón 8 maravedis	Ídem	Debe desde 1810
29. Otro	Los herederos de Victoriano Carot de Alacuás	Sobre una casa en Alacuás, los olleros	3 reales	Ídem	Debe desde 1834
30. Otro	Vicente Lerma de Alacuás	Sobre una cahizada de tierra huerta en Alacuás partida del Jueves	15 reales vellón	En San Juan de vencido	Debe desde el año de 1828
31. Censo	Vicente Ferrer de Aldaya	Sobre tierras secanas	45 reales	En San Juan	Debe desde 1830
32. Otro	Ramón Martínez	Sobre una hanegada tierra huerta en Aldaya	29 reales	En San Miguel devenido	Debe el año 1835
33. Otro	Baltasar Andrés de Aldaya	Sobre 3 hanegadas huerta en Aldaya partida del Viernes	58 reales de vellón	Devenido en San Miguel	Pagado hasta San Miguel de 1834
34. Otro	José Mas de Aldaya	Sobre 1 hanegada ídem ídem ídem	29 reales de vellón	Ídem	Debe desde 1826

35. Otro	José Iglesias de Aldaya	Sobre ídem ídem ídem ídem	19 reales 22 maravedises	Ídem	Debe desde San Miguel de 1834
36. Otro	Juan Fernández de Aldaya	Sobre ídem ídem ídem ídem	19 reales 22 maravedis	Ídem	Debe desde 1829
37. Otro	Manuel Guzmán	Sobre 3 hanegadas de secano en Ribarroja partida del Pedrot	20 reales	Ídem	Debe desde el 1814
38. Otro	Melchor Ortí de Torrente	Sobre tierras en el término de Albal	9 reales	Ídem	Desde el 1829
39. Otro	Pasqual Piles de Torrente	Sobre tierra de secano en el término de Albal	9 reales	Ídem	Debe desde 1819
40. Otro	El señor marqués de la Casta	Sobre tierra huerta en el término de Alacuás	90 reales	Ídem	Debe desde el 1825
41. Otro	Don Salvador Espinosa de Valencia	Sobre una casa en la calle de Gracia	95 reales	En San Juan vencido	Debe desde el 1832
42. Un huerto del convento	En Alacuás				
43. Una cahizada secano	Se la cultiva el convento	Termino de Aldaya partida del convento			
44. 9 hanegadas de secano ídem	Ídem	Termino de Alacuás partida del Bobalar			
45. 6 hanegadas secano	Ídem	Término de ídem partida ídem			

(*) Luis Tárrega paga anualmente 12 reales y Vicente Llandisa 180 reales.

(**) Forriol paga anualmente 48 libras y Vicente Tárrega 12 libras.

El marqués de la Casta por medio de su Apoderado D. Juan Peratoner tiene obligación de satisfacer al Convento por San Juan 8 cahices de trigo, en noviembre 200 cantaros de vino, en idem 12 arrobas de arroz y en Diciembre 30 arrobas de Azeite.

Al Marqués se le debe reclamar desde San Juan de 1835.

Alacuas 2 de Octubre de 1835. Narciso Rubio, D. Jayme Pacheron, Francisco Portalés.

FONTS DOCUMENTALS

(ARV) ARXIU DEL REGNE DE VALÈNCIA

Clero, Llibre 4179. Comisión Provincial de Arbitrios de Amortización. Provincia de Valencia. Yndice de los Ynventarios comprendidos en este libro. Inventario de los mínimos de Valencia: 1ª parte Fincas y Censos, 2ª Títulos de pertenencia, 3ª Bienes muebles, etc., 4ª Archivo, Biblioteca, Pinturas, etc., 5ª parte Convento, Yglesia, etc. (Conté els inventaris dels convents mínims de Sant Sebastià de València – f.39r-; Alaquàs –f. 75 a 84r-; Almoradí –f. 87r a 101r-; Castalla –f.104 a 109-; Xàbia – f. 113 a 121r-; Mutxamiel – f.124 a 148r-; Ondara -, f. 155r a 164r.-; Puebla de Rugart – f. 167r. a 183r., i Viver –f. 188 a 199v. També figuren els inventaris del convent de Sant Vicent de Paül o de Monte Olivete – f.205-; i de l'Hospital de San Juan de Dios d'Alacant – f-14-).

Clero, Llibre 3874. Libro de Recibo de este Convento de Nuestra Señora del Olivar de la Villa de Alaquàs que empezó en los años 1814 en 1815 en que fue corrector el R.P. Fr. Gaspar Cervera y Principal NMRP Fr Francisco Aparisi, Lector jubilado.

Clero, Llibre 3891. Libro de Gasto de este Convento de N.S. del Olivar de la Villa de Alaquàs orden Mínimos de San Francisco de Paula.

HEMEROTECA MUNICIPAL DE VALÈNCIA

El Turia. Año 2. Diaris consultats: des del 1 de juliol de 1835 (número 235) fins al 23 de setembre de 1835 (número 319).

BIBLIOGRAFIA CITADA

ABAD AZUAGA, M.: «Los retablos de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs. Estudio estilístico e iconográfico», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVII, Alaquàs, 1988, p. 43-54.

ANDRÉS ROBRES, F.: «Actitudes económicas de la clerecía culta en el Antiguo Régimen: política financiera del Real Colegio del Corpus Christi de Valencia», Valencia, 1986.

BADENAS POBLACIÓN, Mª J.: *Corpus documental del convento de Nuestra Señora del Olivar: La orden de los mínimos en Alaquàs*, Orden Mínima Seglar de San Francisco de Paula. Fraternidad de Alaquàs. Parròquia Mare de Déu de l'Olivar, Alaquàs, 2008.

BELLO, J.: «*Frailes, intendentes y políticos*», Taurus, Madrid, 1997.

BESÓ ROS, A.: «La capella de l'antic convent de la Nostra Senyora de l'Olivar d'Alaquàs. Aspectes històrics i artístics», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XIII, Alaquàs, 1994, p. 35-58.

- «Als peus de l'olivera, la presència de la Verge Maria en la història d'Alaquàs sota la invocació de Mare de Déu de l'Olivar», Col·lecció 700 anys, núm. 1, Parròquia Mare de Déu de l'Olivar, Alaquàs, 2001.

BLASCO GIL, Y.: «Los censos en los manuales de derecho civil de Juan Sala y Salvador del Viso», *Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta-Sud i Universitat de València*, (ed. JUAN, E., FEBRER M.). València, 1996, p. 139-162.

BOIX RICARTE, V.: *Historia de la ciudad y reino de Valencia*, v. III, Valencia, 1845.

BRINES BLASCO, J.: «La revolució d'agost del 1835 a València», *Primer Congrés d'Història del País Valencià*, Universidad de Valencia, v. IV, 1974, p. 351-358.

- «La desamortització del monestir de Valldigna: estudi socio-econòmic», *Primer Congrés d'Història del País Valencià*, Universidad de Valencia, v. IV, 1974, p. 329-350.

CABALLER SENABRE, M.J.: «Remeis medicinals en el convent dels mínims d'Alaquàs durant el primer terç del segle XIX», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XLI, Alaquàs, 2021, p. 67-76.

CARIDAD SALVADOR, A.: «Los carlistas en Valencia. La reacción en una ciudad liberal (1833-1840)», *Brocar*, 36, 2012.

CASABÁN, T.: *Breve descripción histórico religiosa de la villa de Alacuás con novena y gozos a la Virgen del Olivar*, València, ca. 1899.

CUENCA, J.: *La Iglesia española ante la revolución liberal*, Rialp, Madrid, 1971.

CUÑAT CISCAR, V. M^a.: «La visita de amortización de 1739 al convento de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. IX, Alaquàs, 1990, p. 31-44.

- «La visita de amortización de 1789 al convento de Nuestra Señora del Olivar de Alaquàs», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. X, Alaquàs, 1991, p. 33-50.

- «L'Arxiu de la Casa d'Alaquàs: els inventaris, els documents, els índex...», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XXIV, Alaquàs, 2005, p. 9-350.

- «Los documentos de propiedad del antiguo convento de los Mínimos de Alaquàs (1841-1896). *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. XVII, Alaquàs, 2007, p. 29-110.

CUÑAT CISCAR, V. M^a., I JUAN REDAL, E.: «Conflictos en l'administració senyorial durant la primera meitat del segle XIX: l'Arxiu de la Casa d'Alaquàs», Institut d'Estudis Comarcals de l'Horta-Sud, II Congrés d'Història de l'Horta-Sud, *Col·lecció Miscel·lània de l'Horta-Sud*, 1, Catarroja, 1992, p. 181-190.

DÍEZ ESPINOSA, J.R.: «La desamortización de censos», *Revista Ayer*, núm. 9, 1993, p. 61-104.

ESTEVE FORRIOL, J.: «El convento de los Mínimos de Alaquàs en los últimos años de su historia», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. I, Alaquàs, 1981, p. 45-70.

JUAN REDAL, E.: «Los señoríos de Alaquàs y Aldaya a mediados del siglo XVIII», *Publicaciones del Instituto de Bachillerato de Alaquàs*, Quadern 2, Alaquàs, 1982.

JUAN REDAL, E., CABALLER SENABRE, M.J.: «Evolución de la población del señorío de Alaquàs durante el último tercio del siglo XVIII» *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. I, Alaquàs, 1981, p. 7-44.

PÉREZ MARTÍNEZ, T.: «La vida cotidiana en el Convento de la Virgen del Olivar de Alaquàs en el primer tercio del siglo XIX», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. III, Alaquàs, 1983, p. 41-74.

- «La fundación del convento de Nuestra Señora del Olivar», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, Alaquàs, v. VI, 1987, p. 9-18.

PERIS ALVENTOSA, T.: «Evolució patrimonial i estratègia inversora del monestir de la Murta d'Alzira, 1729-1823». *Al-gezira, Revista d'Estudis Històrics Ribera Alta*, v. III, Alzira, 1987, p. 231-264.

SANCHIS ALFONSO, J.R., ROYO MARTÍNEZ, J.: «Las elecciones a Cortes del año 1837 en el Distrito de Torrent», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. III, Alaquàs, 1983, p. 75-88.

SORIANO BESSÓ, J.M^a.: «Alaquàs en el último tercio del siglo XIX: la instalación de las religiosas Oblatas en el convento de la Virgen del Olivar», *Quaderns d'Investigació d'Alaquàs*, v. I, Alaquàs, 1981, p. 81-108.